ניר מנוסי

לאהוב את השונה

קשת הצבעים של התנועה הלהט"בית מסתירה את האמת השחורה-לבנה הפשוטה של הטבע והגוף, המושתתת על ההבחנה הבינארית בין זכר לנקבה - שרק איחודם מחולל את הפלאית שביצירות. כשהקשת העליזה הופכת לשיח הכופה עלינו לגדל את ילדינו על תודעה כוזבת, חיוני לפזר את מסך הערפל ולשרטט מענה ראוי, מכבד ומעמיק לתפיסות היסוד שלו

א

עלייתה המטאורית של תת־תרבות הלהט"ב (ראשי התיבות של לסביות, הומואים, טרנסג'נדרים וביסקסואלים, במקור LGBT),[1] והפיכתה מתנועת שוליים חתרנית הנאבקת במיינסטרים התרבותי לכוח מרכזי בעיצוב השיח הציבורי הזוכה לתמיכה כמעט בלתי־מעורערת של התקשורת, היא מן התופעות המרתקות ביותר בהיסטוריה התרבותית של השנים האחרונות.

שיא של עלייה זו נרשם ב־26 ביוני 2015, בפסיקתו ההיסטורית של בית המשפט הפדרלי בארצות הברית[2] שלפיה אי־הכרה בנישואים חד־מיניים נוגדת את החוקה האמריקנית, פסיקה המחייבת את כל מדינות ארה"ב להכיר בבקשות הנישואים של שני אנשים בני אותו מין. מדובר בחידוש דרמטי של הגדרת עצם מושג הנישואין, המפריד לגמרי בינו לבין נושא מין בני הזוג, וממילא גם נושא הפריון הטבעי, והיוצא מבית דינה של מעצמת־העל הגדולה ביותר של החברה המערבית. בקנה מידה זה או קרוב אליו אין לדבר שום תקדים בהיסטוריה. לא בכדי, בארה"ב סומן כבר היעד הבא: הכרה מלאה בזכויות טרנסג'נדרים (אנשים המזדהים עם מגדר שונה ממינם הגופני) להיחשב בכל תחום כבני המין שהם מזדהים עמו. גם כאן נרשמו כבר כמה הישגים מרחיקי לכת. ב־13 במאי 2016, למשל, הורה ממשל אובמה לכל בתי הספר בארה"ב לאפשר לתלמידים בכל הגילים ללכת

ניר מנוסי כותב ומרצה בנושאי יהדות, חסידות ותרבות.

לשירותים ולחדרי הלבשה בהתאם למגדר שהם מזדהים עמו, גם אם מינם הביולוגי הפוך (כלומר, בנים שהחלו להגדיר עצמם כנקבות יוכלו ללכת לשירותי הבנות, ולהפך).[3] נוסף על כך, זה כמה שנים שהממסד הפסיכולוגי והרפואי בארה"ב מעודד הורים שילדיהם מביעים רצון עקבי ב"שינוי מגדר" לסייע להם בכך, כולל בגיל הרך, החל בשינוי תספורת, לבוש ושם, ובמקרים מסוימים המשך בתרופות מעכבות התפתחות בטרום גיל ההתבגרות ובטיפולים הורמונליים בגיל ההתבגרות עצמו.[4] במדינות מסוימות אף החלו לפתח תכניות לימודי חינוך מיני המלמדות ילדים על אודות "נטייה מינית" ו"זהות מגדרית" החל בגיל הגן.[5]

גם בארץ רשמה לעצמה התנועה הלהט"בית הישגים לא מעטים: מדינת ישראל מכירה בנישואים חד־מיניים שנעשו במדינות אחרות; המדינה מכירה בהורות משותפת של זוגות חד־מיניים (בין אם הילד של אחד מהם ובין אם לא) דרך אימוץ או פונדקאות הנעשית בחו"ל; המדינה משתתפת במימון ניתוחים ל"שינוי מין"; והעיר תל־אביב נחשבת לאחת הערים ה־"friendly-gay" ביותר בעולם.[6]

אך מעבר לכל הישגיה הנקודתיים בחקיקה ובנורמות החברתיות, ההישג העיקרי של התנועה הלהט"בית, שעל גביו נישאים ההישגים האחרים, הוא ללא ספק השינוי בשיח. אף ששיעור ניכר מהציבור עדיין אוחז בעמדות שמרניות, זה זמן רב שהשיח האקדמי, המשפטי, הפסיכולוגי והתקשורתי במערב נשלט באופן כמעט מוחלט על ידי המוסכמות הלהט"ביות. בקולנוע, בטלוויזיה וברשתות החברתיות מוצגות מערכות יחסים הומוסקסואליות כשקולות לחלוטין למערכות יחסים הטרוסקסואליות, הן כקשרים זוגיים הן כמסגרות הוריות ומשפחתיות; זהות מינית/מגדרית מוצגת אך ורק כעובדה נתונה וקבועה מראש, כמו תכונות גופניות לגמרי כמוצא אתני או צבע עור, וכלל לא כדבר שאפשר לבחור בו או אפילו להשפיע עליו; אי־קבלה עצמית של הזהות המינית מוצגת כדיכוי עצמי מסוכן, וקבלתה המלאה כחייבת לכלול "יציאה מהארון" לפרהסיה; אם אדם מזדהה נפשית כבן המין השני יש לראות בכך את מגדרו, ולהתייחס אליו תמיד, הן בלשון נוכח הן בלשון נסתר, בכינוי הגוף התואם את הזדהותו, לא בזה של מינו המולד; טיפולים הורמונליים וקוסמטיים, אף שאינם משפיעים על המבנה הגנטי או הפיזיולוגיה הפנימית של האדם, נחשבים לשינוי המין המולד לכל דבר; וכן הלאה.

בארץ, סיפור ההצלחה של השיח הלהט"בי יכול להימדד לפי עומק חִלחולו לחברה הדתית, הנחשבת לשמרנית מזו החילונית. בחברה הדתית־לאומית פועלות כרגע לפחות ארבע תנועות של "הומואים/לסביות דתיים", שאחת מהן יצאה בשנה האחרונה בקמפיין מתוקשר של יציאה המונית מהארון של כל חבריה. חדשים ספורים אחר כך פרסם ארגון הרבנים הליברלי 'בית הלל' חוברת שבה קרא לקהילות דתיות להכיר במשפחות חד־מיניות כחלק מהקהילה.[7] כגון רבנים דתיים לאומיים בולטים התבטאו באופן המעיד על אימוץ כמה ממוסכמות השיח הלהט"בי, כמו התייחסות להומוסקסואליות כזהות שאינה ניתנת לבחירה או לשינוי, או ראיית היציאה מהארון כתנאי הכרחי לבריאות נפשית.[8] הרב בני לאו פרסם מאמר ובו קבע שהכלל "לא טוב היות האדם לבדו" מורה שיש לראות בחיוב מגורים משותפים של בני זוג חד־מיניים.[9]

עוד לפני שנכנסים לשאלה באיזו מידה תמורות אלו חיוביות או שליליות, כל אדם שערך החירות יקר לו צריך להיות מוטרד מהן. כאשר שיח הטומן בחובו הנחות יסוד ושיפוטים

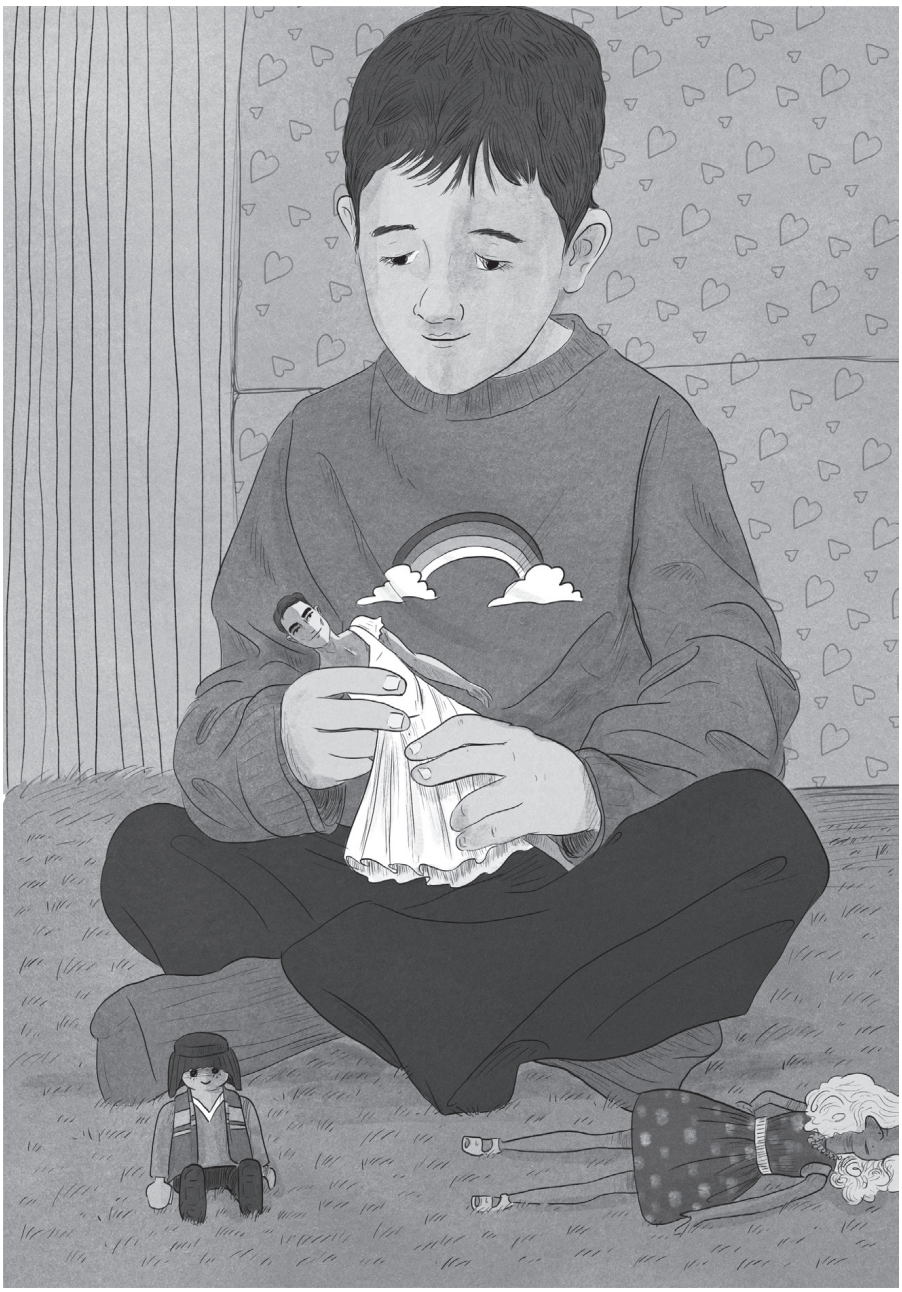

כשם שאין זה נכון לקדש את הסדר הטבעי, כך גם עמון נזק רב בהתנכרות אליו. הסדר הטבעי אינו רק קרשי הבמה שעליהם אמורה להתחולל דרמת האדם, אלא חלק בלתי נפרד מההצגה, פרולוג שאנו מוזמנים להמשיך ולפתחו. הוא אינו רק העבר שבאנו ממנו, אלא גם קומה תשתיתית שבולנו נטועים בה בהווה

ערכיים חד־צדדיים באופן כה ברור מגיע למעין 'שלטון יחיד' במרבית המוקדים האחראיים לעיצוב התרבות והמדיניות בחברה, סכנה נשקפת לחופש המחשבתי.

אין מדובר בתרחיש עתידי אלא בבעיה ממשית בהווה. בשיח הציבורי העכשווי, כל הבעת כפירה במוסכמות הלהט"ביות, גם אם היא עניינית, נידונה להיות מוקעת מיד כגילוי "הומופוביה/טרנספוביה/להט"בופוביה" חשוכה. השפעתה של הוקעה זו אינה מסתכמת בביוש (שיימינג) חברתי; היא אילצה אנשים לסגת מעמדותיהם בפומבי, ולעתים אף לאבד את משרתם. בארצות הברית גופים שסירבו להעניק שירות לזוגות חד־מיניים – מעמותות דתיות הדואגות למסירת ילדים לאימוץ ועד לעסקים המספקים שירותי קייטרינג לחתונות – אולצו להיסגר, והדבר עורר שם ביקורת נוקבת והוצג כפגיעה בחופש הדת.[10] באירופה עמדו מעצבי האופנה האיטלקיים דולצ'ה וגבאנה, למרות היותם הומוסקסואלים מוצהרים בעצמם, בפני חרם ענק שהוביל הזמר הבריטי אלטון ג'ון במארס 2015, לאחר שהתבטאו בשבח המשפחה המסורתית ובגנות מודל המשפחה החד־מינית, עד שנאלצו לחזור בהם מדבריהם.[11] בארץ, המקרה הבולט ביותר היה הדחתו של ד"ר סודי נמיר מלשכת האתיקה של ההסתדרות הרפואית במאי 2015 בשל התבטאותו בפורום וירטואלי שיש לדעתו להציע "טיפולי המרה" לאנשים בעלי נטיות הומוסקסואליות.[12]

אנו עדים אפוא להיפוך ערכים מפתיע, המחליף אפליה על רקע נטייה מינית באפליה על רקע השמעת הדעה לגביה.

אין ספק שישנם רגשות שנאה ודחייה כלפי הומוסקסואלים וטרנסג'נדרים, רגשות שבמקרים רבים מתפרצים בגילויי אלימות מילולית וגופנית. בזמן כתיבת מאמר זה התרחש הטבח הנורא במועדון ה"פולס" באורלנדו שבפלורידה, שגבה את חייהם של ארבעים ותשעה בני אדם, ובארץ עוד טרי בזיכרון רצח הנערה שירה בנקי ב"מצעד הגאווה" בירושלים באוגוסט 2015. מקרים דומים מתרחשים בכל יום בחברות רבות בעולם, ואחת המשימות החשובות שלנו כחברה אנושית היא למגר את האלימות זו. אך לצד זה יש להודות בעובדה, שהמאבק בהומופוביה הממשית הוליד תאומת־רפאים שניתן לכנותה 'הומופוביה־פוביה': התנגדות אירציונלית לכל סוג של התנגדות לערכי השיח הלהט"בי והשמעת אזעקת ה"הומופוביה" לעומתה. הביטוי שנועד במקורו להעניק חופש דיבור הפך אמצעי להשתקתו.

כבר לפני שבעים שנה עמד ג'ורג' אורוול על כוחו של השיח, הן כמאפשר חשיבה הן כמגבילה. בספרו '1984' הוא התריע מפני הכתבת שיח מלמעלה בידי דיקטטורות כפייתיות, והספר היה לקלסיקה של התרבות הליברלית. אך סוד גלוי הוא שהיום אנו עדים להתגבשותו של "שִׂיחָדָשׁ" חדש, הפוך בדיוק לקודמו הספרותי, המיוצר הפעם בשם הליברליזם עצמו. השיחדש הליברלי, הלא הוא שיח התקינות הפוליטית, אינו נסוב סביב צמצום החירות האישית אלא סביב העצמתה, ואינו מבקש לאסור אלא להתיר; אך בדיוק כקודמו הוא שולל התנגדות לו ויוצר מעין "משטרת מחשבות" המחסלת במישור השיח הציבורי כל מי שמשמיע עמדות הפוכות.

מצב זה דורש שינוי. צריך לפתוח חלל המאפשר התדיינות ביקורתית חופשית על השיח הלהט"בי, ללא סכנת ביוש או השתקה. חלק מהאחריות על יצירת המרחב הזה מונח על כתפיהם של תומכי התנועה הלהט"בית, הצריכים לסגל אותן פתיחות והקשבה לזולת

שהם נלחמו כה קשה לזכות להן. אך עיקר האתגר מונח דווקא לפתחם של חברי האגף השמרני. אנשים רבים מרגישים שאימוץ מלא של הנחות היסוד הלהט"ביות בידי החברה אינו אות לקדמה או לנאורות, אלא מהלך שגוי שיש לו השלכות הרסניות על החברה. אך רובם ככולם נוטים להתחמק מהנושא, וכך בעצם להשלים איתו, או לחילופין להתנגד לו בסגנון בוטה ופוגעני, שרק מחזק את הרושם שהתנגדות כזו אינה מבוססת אלא על שנאה בלתי־רציונלית.

את המטוטלת בין שתי תגובות קיצוניות וילדותיות אלו יש לעצור באוויר, ובשקט שמשתרר יש להתחיל לגבש מענה עמוק, משמעותי ורהוט לשיח הלהט"בי: להקשות על הנחות היסוד שלו, להציע הסברים חלופיים לניתוחים שלו, לנסח מענה אחר לסוגיות שהוא מציף. בהיעדר שיח נגדי כזה, נידונים הדיונים סביב הסוגיות הלהט"ביות להיוותר רדודים עד מאוד, והצד הלהט"בי לנצח בכולם. החולקים עליו יתקשו לנסח את התנגדותם, המזדהים עמו לא ייתקלו באלטרנטיבה שתאתגר את השקפתם, ואלה התוהים בתווך יוותרו ללא חופש בחירה של ממש. אף החוגים הלהט"ביים צריכים לקבל בברכה מהלך כזה, שבעצם נוטש את עמדת ההתנגדות הלוחמנית ביחס אליהם, ונעתר להזמנתם להתייחסות בוגרת ומתקדמת.

מטרתי כאן היא להניח כמה יסודות למענה לשיח הלהט"בי. דבריי אינם ממצים בשום אופן, אלא נועדו להוות קריאת כיוון והזמנה לפיתוח. כך למשל, כל הנושא הרחב והמסועף של טרנסג'נדריות אינו נידון כאן כלל, וגם לא שאלת אופני ההתמודדות עם נטיות הומוסקסואליות. נושאים אלו ואחרים יצטרכו לחכות למאמרים אחרים. מטרתי כאן היא מצומצמת וראשונית יותר: לנסות ולהקשות על שתיים מהנחות היסוד המרכזיות של השיח הלהט"בי. האחת, שמערכות יחסים הומוסקסואליות שקולות לגמרי למערכות יחסים הטרוסקסואליות; והשנייה, שזהות מינית היא דבר קבוע מראש שאינו ניתן לבחירה או אף לשינוי באופן רצוני. בפרק שלפני־האחרון אני עורך גיחה קצרה למקורות היהדות כדי להצביע על פער יסודי בין גישתה לנושא לבין הגישה הרווחת במערב. השוואה זו עשויה להעניק לנו זווית חדשה על הנושא.

בהעלאת נושאים אלו אין לי כל כוונה לחדש את הרדיפה שנעשתה לאנשים המנהלים אורח חיים הומוסקסואלי. איני מעוניין לשוב אחורה לימים של לינצ'ים, מאסרים או סירוס כימי בכפייה. חירות הפרט יקרה לי, וחשוב לי לאפשר אותה לכל אדם בוגר, גם אם הוא טועה בעיניי. בקשתי היא לאפשר בחינה מחדש של הנחות יסוד ושגרות חשיבה, שנוצר מצב בו כמעט אסור לערער עליהן. האימוץ הגורף של השיח הלהט"בי מסב בעיניי נזק לדור השלם הגדל על ברכיו, ואינו מסוגל להעלות על דעתו פרספקטיבה שונה ממנו. הוא נוטע בו דימויים שגויים לגבי זהות, מיניות, זוגיות ומשפחתיות. אין הוא עושה זאת לבדו. מצטרפים אליו ערכי המתירנות בכלל, התרבות הפורנוגרפית הפושה בכול, וגם לא מעט כשלים חינוכיים רווחים. אך לשיח הלהט"בי תפקיד משמעותי במכלול הזה, ויש לייחד לו עיון ודיון ממוקדים.

כולי תקווה שהדברים המובאים כאן יפתחו פתח לדיון שקול ופורה בנושא חשוב זה.

ב

"לכל סיר יש מכסה", מכריז באותיות גדולות 'מֶם' פופולרי שנועד לקדם את מצעד הגאווה ברשתות החברתיות, ואז ממשיך באותיות קטנות יותר, "או עוד סיר. או גם וגם. או לא ולא...". המודעה, הכתובה בצבעי הקשת, נחתמת במלים "תאהבו את כל הסירים".

האמנם "סיר ומכסה" ו"סיר וסיר" שקולים לגמרי, שני סוגים שונים־אך־מכל־בחינה־אחרת־שווים של מערכות יחסים, שפשוט צריך "לאהוב את כולם" וזהו? נניח רגע בצד את העובדה הפשוטה, המתבקשת, הזועקת, שרק סיר ומכסה יכולים להוליד ביחד עוד סירים קטנים, בעוד שני סירים אינם יכולים – לכך נקדיש את הפרק הבא. האם במישור ה'זוגיות נטו', לפני הילדים, אין הבדלים בולטים ומשמעותיים בין מערכת היחסים הומוסקסואלית להטרוסקסואלית?

נפתח בקווי הדמיון בין השתיים. כל שני אנשים בוגרים יכולים לנהל מערכת יחסים משמעותית ומושקעת. עצם ההתחייבות לזוגיות אינטימית בלעדית עם אדם אחר מעידה על אהבה והקרבה, וכן מעניקה גמול רגשי רב. היא מכריחה אותנו לצאת מבועת קיומנו האישי והאנוכי, להתעמת בכל עת עם רצונותיו ורגישויותיו של אדם אחר ולוותר על אזורי נוחות רבים שלנו. היא דורשת מאתנו להשקיע בקשר, לא לוותר עליו בקלות בשל גחמה חולפת, וזה אומר להתאמץ ולמצוא בבן זוגנו גוונים דקים של יופי שלא ראינו קודם, ובתוכנו – כוחות גנוזים של אהבה כלפיו. היא גם גואלת אותנו מחיים בודדים ומתוסכלים ומאפשרת לנו לחלוק את כאבינו ושמחותינו עם אדם אחר. כל האיכויות הללו קיימות בכל מערכת יחסים מחייבת בין שני בני אדם בוגרים, בלי קשר למינם. אני אומר זאת לא רק כמס שפתיים; אני מאמין, ורואה בעיניי, שזה נכון.

אך השאלה שאנו רוצים לבחון היא אחרת: האם קשרים הומוסקסואליים שקולים לגמרי להטרוסקסואליים כמערכות יחסים זוגיות, כפי שהם מוצגים בשיח הלהט"בי? כלומר, לא האם כל התכונות שמנינו כאן לא נמצאות בקשר הומוסקסואלי, אלא האם הן ממצות את הגדרתה של מערכת יחסים זוגית? במילים אחרות, האם למערכת היחסים הזוגית יש תכונות נוספות, עיקריות באותה מידה או יותר, הנעדרות ממערכת יחסים הומוסקסואלית? אני סבור שיש. התכונות הללו נעוצות בהבדל המובהק והתשתיתי ביותר שבין גברים לנשים, שאנו נוטים לעתים לא רק להזניח אלא גם פשוט לשכוח: הגוף.

הגוף שאנו שוכנים בו רחוק מלמצות את מהותנו. עולמנו הפנימי, אישיותנו ובחירותינו הם לעתים קרובות משמעותיים לעיצוב זהותנו המודעת הרבה יותר מגזענו, מיננו או כוחנו הגופני. אך באותה מידה לא ניתן לבטל את כובד משקלו של הגוף ואת המידה שבה הוא מעצב אותנו, במודע ושלא במודע. האישיות שלנו מתפקדת בתוך הֶקשר פיזי ופיזיולוגי באופן שאינו מאפשר להפרידה ממנו. דברים אלו תקפים במיוחד באשר למיננו הגופני: היות גבר, במובן של לשכון בגוף זכרי, והיות אשה, במובן של לשכון בגוף נקבי, הם שני מצבים קיומיים מובחנים המתווים חוויות חיים שונות.

עברו על רשימת המאפיינים הבסיסיים הבאים, המבדילים בין כל גבר לכל אשה, ושאלו עצמכם: האם אין להם השלכות משמעותיות לגבי המציאות הנפשית והקיומית שלנו?

במישור המכונן של הגוף, קשר חד-מיני מותיר אותנו בטריטוריה מוכרת. גופו של בן הזוג אינו מהווה חלון ליקום המיני המקביל, אלא בדיוק להפך: מראה המשקפת לנו בחזרה את יקומנו שלנו. הוא אינו מתיר את קשרנו למזח עיר הולדתנו אלא להפך, מחזק אותו. דומה שזה בדיוק סוד קסמו: הוא מציע התעצמות עם מיננו שלנו

גופה של האשה בנוי כך שהיא יכולה, באופן עקרוני, לשאת בתוכה עובר אנושי, ללדת אותו ולהיניקו; גופו של הגבר אינו מסוגל אף לאחד מהדברים האלו. גבר יכול, באופן עקרוני, להעמיד צאצאים כל ימיו; לאשה חלון הזדמנויות סופי שבו היא מסוגלת להתעבר, העתיד להיסגר פרק זמן משמעותי לפני סוף חייה. משגל עם אדם בריא אינו משפיע באופן משמעותי על גוף הגבר; אשה עשויה להיכנס ממנו להריון, עם השלכות ארוכות טווח כבדות משקל לה ולעובר. בכל שנות הפוריות שלה, אשה מתמודדת עם וסת חודשית היוצרת תנודות הורמונליות גדולות; גברים אינם חווים זאת. אבר מינו של הגבר נמצא מחוץ לגופו, גלוי לעין, ובשעת משגל חודר לגוף האשה; אבר מינה של אשה נמצא בפנים, סמוי מהעין, ובשעת משגל הוא הנחדר. אבר המין הזכרי מגיע לסיפוקו בתהליך יחסית מהיר, תכליתי ועם סוף מוגדר; אבר המין הנקבי מגיע לסיפוקו בתהליך יותר אטי, הדרגתי ועם סוף פתוח.[13]

שוב: האם הבדלים אלו כה חיצוניים והשפעתם כה זניחה, שניתן לפטרם כבלתי רלוונטיים לקיומנו האנושי? אני מניח שרוב האנשים יענו על שאלה זו בשלילה. לאדם הממוצע ברחוב ברור לגמרי שההבדלים הללו בין גברים ונשים הינם מהותיים ומשמעותיים. שהגוף אינו רק לבוש לנשמה, אלא כלי שהיא שזורה בו, ואשר משפיע באופן מכריע על אופן התממשותה בעולם. אבל קבוצה קטנה ורבת־השפעה של אנשים תחלוק על האדם הממוצע, ותטען שהמין המולד שלנו הינו פרט שטחי מאוד. הסיבה היא שקבוצה זו מושפעת, יותר מרוב האנשים, ממגמה אינטלקטואלית ותרבותית שחוגים רבים (כמו רובן ככולן של הפקולטות למדעי הרוח) מקדמים במרץ כבר קרוב למאה שנה: מגמת פירוק מושגי הזכר והנקבה והצגתם כהבניות חברתיות ותו לא. מגמה זו מטפחת רגישות כה גבוהה לתכונות הנפשיות האישיות שלנו, עד שבמין היפוך נדנדה אירוני יוצרת קהות חושים באשר למשקלו של הגוף בחיינו.

אבל הגוף אינו "רק" גוף, החיצוניות אינה "רק" חיצוניות. ההבדלים הגופניים שמנינו נושאים עמם פערים משמעותיים ביותר באשר לאופי התנהלותם הרגשית של גברים ונשים. כך למשל, הם אחראים לכך שיחס הגברים למין נוטה לעתים קרובות להיות חיצוני ומכאני בהשוואה ליחסן של נשים, הנוטה להיות פנימי ואורגני יותר. זו הסיבה שגברים מתפעלים יותר מתמונות עירום מאשר נשים (לא במקרה, היקף תעשיית תצלומי הנשים והשימוש של דוגמניות בפרסומות גדול לאין ערוך מזה של התעשייה המקבילה לה המשווקת תמונות של גברים). אותו הדבר תקף לגבי קשרים מיניים ארעיים, שגברים יותר מעוניינים בהם, ויותר שלמים עמם לאחר מעשה, מאשר נשים.

ודאי שיש יוצאים מן הכלל לדברים אלו, אך מדוע זהו הכלל? כאמור, רבים יאמרו שזו לא יותר מהבניה חברתית; אך אני מבקש להציע הסבר פשוט ומתבקש יותר, הקשור למבנה הגוף השונה של גברים ונשים. הסיבה שגברים מנתקים בין הפנים והחוץ יותר מאשר נשים נעוצה בכך שנשים עשויות להצטרך לשאת במישרין בתוצאות של הריון וגברים לא; בכך שידיעת האשה כי זמנה ללדת מוגבל ממקדת אותה ביעד של מציאת בן זוג למחויבות רצינית, לעומת תודעת האיש שהדבר סובל דיחוי; בכך שבאנטומיה הגברית המיניות היא בחוץ בעוד באנטומיה הנשית המיניות היא בפנים; בכך שהאשה חלשה מבחינה פיזית מהאיש; ועוד.

כאמור, הפערים הגופניים אינם ממצים את קיומנו כגברים ונשים. הגוף הוא רק ממד אחד של הווייתנו, מעין קומת קרקע שמעליה מיתמר בנין רב־קומות של רבדים נפשיים, אישיותיים ורוחניים מגוונים. בתוך רבדים אלו משחקות בתוך כל אחד ואחת מאתנו שלל תכונות, כולל תכונות מגדריות המאופיינות בחברה כ'גבריות' או 'נשיות', וכל אדם הוא מזיגה ייחודית של תכונות אלו. יתרה מכך, לגבר עשוי להיות פן דומיננטי 'נשי' ולאשה פן דומיננטי 'גברי'. אבל – וזה אבל גדול – עשיר וייחודי ככל שיהיה בנין האישיות שלנו, שונה ככל שיהיה מהסטריאוטיפ של מיננו, הוא לעד ניצב על קומת הקרקע שלו, שלא הולכת לשום מקום ונשארת על האדמה גם כשראש המגדל שקוע בעננים. קומה זו אינה "מורכבת", אינה "נוזלית" ואינה "חלק מספקטרום": היא בינארית, וערכיה הם זכר או נקבה. חוץ ממקרים נדירים ביותר,[14] לכל אחד מאתנו יש או כרומוזומי XX או כרומוזומי XY, וכתוצאה מכך או אברי רבייה נקביים או זכריים, עם השלכות הורמונליות רבות על מכלול הפיזיולוגיה שלנו.

ההבחנה כאן היא בין "מגדר" ל"מין", מושגים המקבילים באופן כללי למישורי הנפש והגוף, בהתאמה: מבחינה נפשית, אנו פרטים ייחודיים וחד־פעמיים הנעים על פני רצף מגדרי, שלא בהכרח עונים לשום סטריאוטיפ; אך מבחינה גופנית אנו מחולקים מלידה ושלא מבחירה לאחד משני מינים. במישור גשמי זה לא ניתן להימלט מהבינאריות, הן ברמה הגנוטיפית (כרומוזומים) הן ברמה הפנוטיפית (פיזיולוגיה). הגוף שאנו שוכנים בו משפיע על מצבנו הקיומי באופנים עמוקים ביותר דווקא בשל היותו חיצוני ומגושם. הוא בעת ובעונה אחת העוגן שלנו במציאות והצוהר שאנו צופים בה מבעדו; הכלי שדרכו אנו תופסים את העולם החיצון והלבוש המייצג אותנו בו. הגוף אינו "רק" גוף, החיצוניות אינה "רק" חיצוניות.

האנשים שהגיעו למסקנה ש"אין שום הבדל מהותי בין גברים ונשים", ומנהלים מאבק למחיית כל זכר של "מהותנות מגדרית", הם אנשים החווים בעוצמה רבה את הקומות הגבוהות של בנין האישיות, על מנעדי האיכויות שלהן, אך באופן הבא על חשבון ההכרה המלאה בקומת הקרקע הגופנית, הנטועה בבינאריות. הדבר בא לידי ביטוי באופן מיוחד בסמל המתנוסס על דגלי התנועה הלהט"בית: ההבלטה הבלעדית של צבעי הקשת – דימוי שנועד לבטא את הכלת כל גווני הנפש וסגנונות החיים – משמש באופן אירוני להקהיית ה'חוש' לחשיבה של שחור־לבן ולזיהוי הבינאריות של הגוף.[15]

החלוקה לשני מינים עמוקה ורוחבית יותר מהחלוקה לעמים, שפות, ציוויליזציות, אמונות ודעות. היא חוצה את כל הקבוצות האנושיות לשני חצאים שווים המשלימים זה את זה. תארו לעצמכם שהיו ממקמים מחדש את כל בני האדם על כדור הארץ, לא לפי עמים אלא לפי מינם המולד. הכוכב היה נחלק אז לשתי המיספרות, אחת גברית ואחת נשית. גברים ונשים שוכנים בשני חצאי־הכדור המטאפוריים של הקיום האנושי, שלכל אחד מהם אופק חוויות, רגישויות ושאיפות שונה.

להבדליים הקיומיים בין גברים לנשים יש בהכרח גם השלכה משמעותית לגבי קשרים זוגיים. אם יש הבדל מהותי בין גברים ונשים, הרי הבדל מהותי שורר גם בין קשר זוגי עם בן המין השני לעומת קשר זוגי עם בן מיננו.

בפשטות, בעמדנו מול בן המין השני אנו מעומתים עם אחרות מינית. אנו נקראים ליצור מגע לא רק עם אדם אחר באופן כללי, אלא עם אדם שהוא כביכול ברייה אחרת, אדם השוכן בגוף שונה ואף הפוך משלנו. אנו עשויים להרגיש דומים וקרובים אליו במישורים נפשיים רבים, אך ברמה המכוננת של הגוף אנו כמו נדרשים לצעוד לתוך עולם אחר – להתוודע לנופיו הבלתי־מוכרים, לחוש את קצב פעימתו השונה ולרכוש את שפתו הזרה, 'שפת הגוף' של המין השני. כל קשר דורש מאתנו לצאת מעצמנו, אך קשר זוגי עם בן המין השני מזמין אותנו לעשות זאת בסדר גודל אחר לגמרי, זה של בניית גשר בין שתי גדות האנושות.

כל זה איננו מתקיים במפגש האינטימי עם בן מיננו. כאן העמידה אינה מול אחרות מינית אלא מול דומות מינית. בן זוגנו שוכן בגוף שמבחינה מינית זהה לזה שלנו. איננו ניצבים מול הזר אלא מול המוכר. אנו יודעים מכלי ראשון איזו הרגשה היא לחיות בגוף כזה. חיינו בו כל ימינו. מובן שגם כאן מדובר באדם אחר, לא תאום סיאמי או שיבוט של עצמנו, ובהעדר טלפתיה מושלמת עלינו לגייס כוחות של אמפתיה ורגישות כדי להתוודע אליו. נכונה גם העובדה שמבחינה נפשית אנו עשויים להרגיש כשייכים למגדרים הפוכים, וכתוצאה מכך לחוש השלמה עמוקה אף שאנו בני אותו מין. אך עם כל זאת, במישור הגוף אנחנו בטריטוריה מוכרת. גופו של בן הזוג אינו מהווה חלון ליקום המיני המקביל, אלא בדיוק להפך: מראה המשקפת לנו חזרה את יקומנו שלנו. הוא איננו מתיר את קשרנו למזח עיר הולדתנו אלא מחזק אותו. למעשה, דומה שזה בדיוק סוד קסמו: הוא מציע התעצמות עם מיננו שלנו.

בין מערכות יחסים הומוסקסואליות והטרוסקסואליות שוררים קווי דמיון רבים, וישנם זוגות הומוסקסואליים המצטיינים ממקביליהם ה"סטרייטים" בכל הקשור להקשבה, רגישות, נאמנות ותמיכה, ואף יכולים להעניק להם שיעורים בזוגיות בתחומים אלו. אך במישור הבסיסי ביותר של החיים, ובמיוחד של מערכות יחסים זוגיות, הבדל תהומי מפריד בין שני סוגי מערכות היחסים: מערכת־היחסים ההטרוסקסואלית מפגישה אותנו בצורה החשופה, התובענית והמתגמלת ביותר עם המין השני, בעוד זו החד־מינית מותירה אותנו במידת מה במגרש הביתי המוכר שלנו.

אך כאשר בני דור שלם גדלים היום על רצפי אימאג'ים מתחלפים של זוגות הטרוסקסואלים והומוסקסואלים, המשדרים כי אין כל הבדל משמעותי בין שני סוגי מערכות היחסים, חושיהם מתקהים מלהבחין בכך. כאשר ישאלו עצמם, כפי שיהיו מוכרחים, "מה אני, הטרוסקסואל, הומוסקסואל או ביסקסואל?", התרמיל שעמו יצאו לנווט דרך יער נפשי סבוך זה יהיה חסר מצפן חיוני מאוד: ההכרה הפשוטה בכך שזוגיות הטרוסקסואלית מחברת את עולמות הזכר והנקבה, וזו ההומוסקסואלית מותירה אותם בפירודם. צריך להחזיר להם את המצפן הזה.

ג

זיווג. פריון. משפחה.

אלו הם כמה מהנושאים הטעונים והעמוקים ביותר של ההוויה האנושית. הם לא היחידים, אבל הם מיוחדים. בניגוד לנושאים כבירים אחרים המעסיקים את האדם – המוות ומה

אנשים המדווחים שהם נמשכים לבני מינם אבן מתארים את מה שהם מרגישים. אך הטענה בדבר קיומה של זהות מינית הולכת צעד נוסף. היא אומרת שהמשיכה והנטייה כה מוטבעות בתוכנו וכה מרכזיות לאישיותנו, שהן בהכרח חלק מהזהות שלנו, מ'מי' או 'מה' שאנחנו

שאחריו, סוד האושר, השלמות האנושית – נושאים אלו נוגעים במישרין בפלא הגדול ביותר שאנו זוכים לפגוש בחיינו: הבאתם של חיים אנושיים חדשים לעולם. כשאיש ואשה מתייחדים, עובר זרע מגוף האיש לגוף האשה; אם התזמון נכון, הזרע מפרֶה ביצית ברחם האשה והיא מתעברת; לאחר תשעה חודשי הריון נולד תינוק, הגדל בחיק משפחתו. זהו התהליך הפשוט והמסתורי שבו האנושות שומרת על רצף קיומה ומתחדשת במרוצת הדורות.

עם זאת, הנושאים הללו לא תמיד הולכים ביחד. זיווג של איש ואשה לא תמיד מוביל להריון, והריון לא תמיד מסתיים בלידה. הורים לא תמיד מגדלים את ילדיהם, וילדים גדלים לעתים בידי הורה חורג או מאמץ. התרבות המודרנית והפוסט־מודרנית, על ערכיה החדשים וארגז כליה הטכנולוגיים, הפרידה בצורה מורגשת עוד יותר בין היסודות השונים האלו: המתירנות המינית הפרידה בין יחסי מין למחויבות, ובמידה רבה גם בינם לבין אהבה; הגלולה ואמצעי מניעה נוספים הפרידו בין יחסי מין להריון, ומן הצד השני עשתה זאת גם הפריית המבחנה; תרומת הזרע הפרידה בין הורות ביולוגית להריון ומשפחה, והפונדקאות בין הריון והולדה ליחסי מין ומשפחה; זמינות אופציית ההפלה הפרידה בין הריון ללידה; מודל האימהות החד־הורית הפריד את ההיריון וההולדה ממושג המשפחה, ובחלק מהמקרים גם מיחסי מין; ריבוי הגירושים, הנישואים השניים וההולדה מחוץ למסגרת הנישואים הרבו מאוד את המקרים של הורים חורגים ומאמצים, ומתוך כך הדגישו את הפער שבין הורות ביולוגית להורות חינוכית.

אך שיאו של תהליך הפרימה הזה הוא השיח הלהט"בי. נישא על גבי גל התמורות החדש, חדר שיח זה אל מרכז הזירה הציבורית, והחל לשרטט את התמונה לגמרי מהתחלה. הצגת מערכות יחסים חד־מיניות כשקולות למערכות יחסים בין גברים לנשים פירושה הגדרה מחדש של מושג הזוגיות: מברית בין איש ואשה הצועדת לקראת הקמת משפחה בעתיד, הופכת הזוגיות למשהו מופשט הרבה יותר – קשר רומנטי ופיזי בין שני פרטים, המתקיים במעין הווה מתמשך.

עם הגדרה חדשה זו התפזרו סופית מרכיבי הרצף זיווג־פריון־משפחה, כשרשרת פנינים שנקרעה. השינוי הורגש פחות בשכבות העממיות, הנוטות מטבען לשמרנות, אך הוא זעזע עד היסוד את צריחי השיח והתרבות, הפועלים מאז להנחיל את בשורתו לשכבות אלו. זכר ונקבה? הללו לא מוצגים עוד כהפכים יסודיים ועמוקים בחיי האדם, שני עולמות רוחניים משלימים שזיווגם פרה ורבה; הם כעת רק פונקציה ביולוגית, פתרון מאולתר של האבולוציה למטרת שִחלוּף גֶנים, ואינם קשורים כהוא זה לסוגיות הזוגיות, האהבה והמשפחה. זיווג? בציורם החדש, יחסי אישות אינם מזוהים עוד כקשורים כלל להשלמה מינית או לפריון, אלא רק לסיפוק הגופני והרגשי ההדדי של המשתתפים בהם, יהא אשר יהא מינם (או מניינם). הריון ולידה? אלה רק אמצעים להשגת מטרה ושמה ילד, שאפשר להחליף בעזרים מלאכותיים. משפחה של אב ואם? קונבנציה מיושנת, שכל חלופה המציעה הגנה ואהבה לילד טובה כמותה או טובה ממנה.

זוהי פחות או יותר התפיסה השלטת היום בקרב האליטה התרבותית לגבי הנושאים הללו. התנועה הלהט"בית אינה הגורם היחידי האחראי לגיבושה, אך היא ממלאת תפקיד מרכזי בכך. מדובר באחת מהתמורות התודעתיות העמוקות ביותר של העידן המודרני – שינוי רדיקלי של פני השטח המחשבתיים בידי השקפת עולם ערכית, כפי שהמטרופולין

המודרני הוא שינוי רדיקלי של הנוף הטבעי. אלא שבניגוד לשינוי הנוף הטבעי על ידי המטרופולין, שינוי תפיסות היסוד בתחומים עדינים אלה נוגע בעצם רקמת החיים המרכיבה אותנו, פיזית ורוחנית. רצף המושגים שסקרנו הוא כמו הדנ"א של הקיום האנושי, וכמו דנ"א, התערבות בו צריכה להיעשות בחרדת קודש, פן אבני היסוד של החיים יחוללו ויחוללו בנו שיבושים שיפגעו בדורות הבאים.

הבה נעבור על הרצף שהצגנו – זיווג, פריון, משפחה – ונשאל את השאלה הזו: האם העובדה שניתן לבודד בין רכיבי הרצף אומרת שהם אכן, במהותם, בדידים? האם היא ממוססת את הקשר העקרוני ביניהם? פעמים רבות ניתן לקחת דבר־מה שלם ולפרק אותו לגורמים עד שנדמה שאין הוא קיים באמת. הדוגמה הפשוטה ביותר לכך היא הופעת התודעה מתוך המוח האנושי. מאה וחמישים שנה של חקר המוח לימדו אותנו שמה שאנו חווים כתודעה אחדותית נשען למעשה על מערכת מסועפת של מנגנוני מוח שונים. ובכל זאת, חווית ה'אני' המגיחה מתוך מערכת העצבים ממשית ביותר, לדידנו ולדידם של מכרינו כאחד, ומהווה אבן יסוד במבנה החברה. אותו דבר, אני רוצה לטעון, תקף לגבי רצף הפריון: אבריו ניתנים לבידוד, אך הרצף כמכלול הוא תקף ורב־משמעות, וכתרבות עלינו לשמר אותו.

נפתח בחוליה המחברת הראשונה, זיווג־פריון. לעובדה שהמין האנושי נחלק באופן מובהק לזכרים ונקבות, עם כל ההבדלים הכרוכים בכך, יש הקשר וסיבה: אנו חלק מרצף נרחב של מינים המקיימים רבייה זוויגית. ההבדלים הפיזיולוגיים בין גברים ונשים קשורים כולם לתהליך הרבייה האנושי (ממילא, יחסי מין, במובן הפשוט והמדויק של המלה, הוא דבר שרק איש ואשה יכולים לקיים; בני אותו מין מקיימים רק סוגי חיקויים או ביטויים חלקיים שלהם). העובדה שזיווג אינו מוביל תמיד לפריון ושפריון אפשרי היום בלי זיווג אינה מבטלת את הקשר ההדוק ביניהם: את העובדה הפשוטה שתכליתו של הזיווג היא רבייה. נהוג לטעון כי בטבע אין תכליות, רק סיבות, אך זה לא נכון: במישור הביולוגי לכל דבר יש הֶקשר תפקודי, במסגרתו נודעת לו תכלית ברורה. תכליתם של אברי הרבייה היא שיתחברו ותתרחש הפריה. גם הפריה מלאכותית דורשת זרע וביצית שנלקחו מאיש ואשה – תזכורת שההשלמה בין זכר ונקבה עדיין הכרחית לקיומו של פריון. גם במקרה של הריון שאינו מוביל ללידה מדובר בהפרה, בין אם טבעית או מלאכותית, של התהליך התקין. הריון בריא שאין מתערבים בו מוביל ללידה, ולמעשה זה כל תפקידו.

כל אלו עובדות ממישור הביולוגיה. כמובן, כבני אדם בעלי עולם שכלי ורגשי מפותח איננו עבדי הביולוגיה, ולא נכון לעשות רדוקציה של מעשינו למישור הזה. בתרבות שלנו יחסי אישות אינם רק פעולה לצורך הפריה, אלא גם חוויה זוגית עמוקה, המגשימה ומעצימה את החיבור הנפשי והרוחני בין בני הזוג.[16] אך עם כל זאת, איננו יכולים להתכחש לעובדה שבבסיסו קשור הזיווג בפריון. זהו הֶקשרו התשתיתי. למעשה, ניתן לומר כי חלק עמוק מהתענוג הנפשי והרוחני שחווים בני הזוג בשעת הזיווג אינו נובע רק מעצם החיבור הגופני העז, אלא מהעובדה הנוכחת ברקע, גם אם אין חושבים עליה במודע, שהם לוקחים חלק במעשה העשוי להביא חיים לעולם – כלומר שותפים בדבר פלאי במהותו, מעין מעשה בראשית.[17]

הגענו לחוליה השנייה, פריון־משפחה. ילדים אינם גדלים תמיד בידי הוריהם הביולוגיים, זו עובדה. מסיבות שונות הם עשויים לגדול במחיצת אחד מהם בלבד, בידי אנשים אחרים,

או אפילו מחוץ למסגרת משפחתית. אך האם לא נסכים כולנו שזו האפשרות המועדפת ביותר? שהדבר המתבקש, הבריא והרצוי ביותר הוא ששני ההורים יגדלו את ילדיהם ביחד בלי שאחד מהם יסולק, יעזוב או ימות? ישנם מצבים רבים בהם הדבר לא מתאפשר, ואז אפשרויות אחרות הופכות להיות עדיפות; אך האם נוכל לומר שהן טובות יותר מלכתחילה? מעבר לכך שלכל ילד מגיע להכיר את שני הוריו ולגדול עמם, גדילה במחיצת הורים מבני מין שונה היא חיונית: הם מסוגלים לספק מטענים חינוכיים שונים ומשלימים, באופן שהורה אחד, או הורה ושותף בני אותו מין, לא יכולים לספק.

נמצא שבין שלושת אברי רצף הפריון שורר קשר עמוק ומשמעותי, התקף גם אם בנסיבות מסוימות הם עשויים להיפרד או שאנו עשויים להפריד אותם. התעלמות מהרצף הזה פירושו סוג של עיוורון לַביולוגי, לְעובדות החיים הפשוטות והיסודיות ביותר. בדיוק בעיוורון זה – שברוח השיח העכשווי ניתן לכנותו "ביופוביה" – לוקה התרבות העכשווית, במידה רבה בהשפעת השיח הלהט"בי. נראה כאילו תהליך האורבניזציה, הקִדמה הטכנולוגית והצבת האדם במרכז חברו יחדיו כדי לעקור אותנו מהאדמה שאנו חיים עליה, לא רק מבחינה פיזית באמצעות אספלט וברזל, אלא גם מבחינה מנטלית באמצעות סיפור בדים שלפיו האדם יכול לברוא את עצמו מחדש לפי רצונותיו המתחלפים.

למעשה, אין מדובר רק בנתק מהאדמה אלא גם בנתק מהשמיים. במעין "נעוץ סופן בתחילתן", הסדר הטבעי שזור באופן עמוק ביותר עם מה שניתן לכנותו המישור הסימבולי או הארכיטיפי של האדם, מה שקארל יונג כינה "הלא־מודע הקולקטיבי". הציור של איש ואשה המגשימים את ברית אהבתם בבשר אחד, ודמות שלישית השזורה מתכונות שניהם מתהווה בהיחבא בתוך בטן האם, ואז מגיחה קשורה בחבל טבורה, שנִכרת ומְשחרָרה, והיא יונקת חלב מגוף אמה, ומאביה נוכחות איתנה, ומשניהם חכמה, בינה ואהבה, אותה אהבה שהולידה אותה ושאותה תוליך בבגרותה לבן זוגה שלה – ציור זה חקוק בהיכלות התת־קרקעיים העמוקים ביותר של התודעה האנושית. לא בכדי הוא ניבט בצורה סמלית מאינספור יצירות תרבות ואמנות, שירה וציור, פיסול ואדריכלות, ומעל הכול באותן יצירות המביעות את סמלי העומק של הלא־מודע הקולקטיבי שלנו – יצירות המיתוס והמיסטיקה. ממיתוסי הבריאה המתארים את התהוות העולם מזיווגם הקוסמי של השמיים והתהום, דרך סמל היין והיאנג המבטא את הניגודיות המשלימה של הזכר והנקבה בקוסמוס, ועד למערכת הסמלים של האלכימיה הקוראת לזיווגים בין השמש הזכרי ללבנה הנקבית. אולי יותר מכול הדבר מתבטא בספרות הקבלה, שבה העולם נברא ומתקיים באמצעות מערכת מסועפת של כוחות זכריים ונקביים המִתְכַּלְלִים זה בזה, בראשה הפן הזכרי והנקבי של האלוהות עצמה – הקדוש־ברוך־הוא והשכינה.

שימו לב: איני בא לקדש את הסדר הטבעי או לדבר בגנות כל שאינו טבעי. כאדם מאמין אני סבור שלא רק הטבע הוא מעשה ידי הבורא, אלא גם כל ההתפתחות הטכנולוגית, ואני מברך יום יום על החידושים הטכנולוגיים המשפרים את חיינו – מאפליקציות ניווט, דרך רפואה מצילת חיים ועד להפריה המלאכותית המאפשרת לזוגות להביא ילדים לעולם. אך כפי שלא נכון לקדש את הסדר הטבעי כך גם טמון נזק רב בהתנכרות אליו. הסדר הטבעי אינו רק קרשי הבמה שעליהם אמורה להתחולל דרמת האדם, אלא חלק בלתי נפרד מההצגה עצמה, 'פרולוג' שאנו מוזמנים להמשיך ולפתחו. הוא אינו רק העבר שבאנו ממנו, אלא גם קומה תשתיתית שכולנו נטועים בה בהווה.[18]

המאבק הפוליטי להגנה על אנשים בעלי נטיות להט"ביות הפך ברבות השנים למשהו אחר – קמפיין לשכתוב המציאות, ולהעמדת פנים קולקטיבית שקשר בין בני אותו מין זהה מכל בחינה למערכת יחסים זוגית בין בני שני המינים. יש לשוב ולומר את האמת: בהקשר השלם והעמוק שלה, מערכת יחסים זוגית הינה גם וקודם כול זיווג משלים בין זכר ונקבה, על כל המטענים העמוקים שלהם, שלא בכדי רק הוא מסוגל להוליד ילדים. היא לא רק זה, ובמובנים רבים המישור הרומנטי הזוגי תופס בה מקום משמעותי יותר; אך לספר לעצמנו שהמישור הרומנטי מבטל את המישורים הביולוגי־ארצי והארכיטיפי־רוחני כלא היו פירושו להתכחש לאמת, ולסמא את עינינו ועיני ילדינו מראיית ההקשר והמשמעות המלאים של מחזור החיים עצמו.

בעידן שבו מתירנות מינית קיצונית דנה את הנוער לשנים של נוודות מינית, עם צלקות ונזקים גדולים, משימתנו צריכה להיות צמצום מרחב ההתנסויות שהם מוטלים אליו, לא הרחבתו. השיח הלהט"בי עושה בדיוק ההפך: לרשימת החוויות שהם מרגישים שהם חייבים לסמן עליהן 'וי' הוא מוסיף התנסות מינית עם בני אותו מין

ד

הנחת היסוד השנייה של השיח הלהט"בי שאני מבקש לבחון היא שזהות מינית היא דבר קבוע מראש, שלא זו בלבד שלא בוחרים בו, אלא אפילו להשפיע עליו אי אפשר – לפחות לא להשפיע 'באמת', באופן שהשינוי יהיה אותנטי בנפש. במילים אחרות, שזהות מינית היא לעד דבר שרק מגלים אותו, לעולם לא דבר שגם יוצרים אותו.

לפי השיח הלהט"בי הרווח, כל אדם, בין אם מלידה או מגיל צעיר מאוד, הינו הטרוסקסואל, הומוסקסואל או דרגה מסוימת של ביסקסואל (או משהו אחר מקשת הגדרות מתרחבת והולכת: רשימת הזהויות המגדריות של אתר פייסבוק בחלק מהמדינות מכילה נכון לעכשיו לא פחות משבעים ואחת אפשרויות).[19] אך תהא זהותו אשר תהא, מדובר בעובדה קיימת לגביו, שעליו להשקיף לתוך נפשו כצופה פסיבי ולגלותה. גם הגישה הנעשית רווחת יותר לאחרונה, לפיה הזהות המינית או המגדרית היא "נזילה", אינה מתייחסת אליה כניתנת לעיצוב, אלא כמשתנה מעצמה, כאשר לנו לא נותר אלא לקבלה או להתכחש אליה. אי־גילוי זהותך המינית, גורס שיח זה, פירושו דיכויה, ודבר זה הוא מתכון בטוח לסבל, שלך ובעקיפין גם של סובביך. יתרה מכך, תכלית הגילוי העצמי של הזהות הוא הצהרה פומבית בה, או "יציאה מהארון", שרק היא משחררת אותך באמת מנטל ההסתרה.

המושג המרכזי שניצב לפנינו הוא "זהות מינית", ובאופן ספציפי יותר, זהות מינית כדבר מולד וקבוע מראש. לרעיון זה שורשים עתיקים מכפי שמקובל לחשוב. הוא מובא ב"המשתה" של אפלטון במסגרת נאומו של אריסטופנס. הנאום פורס, ספק ברצינות ספק בבדיחות הדעת (אריסטופנס, אחרי הכול, היה מחבר קומדיות), מיתוס בריאה שלפיו בני האדם היו במקורם מעין תאומים סיאמיים דבוקים בגבם, עם פנים לכאן לכאן, ונחלקו לשלושה מינים: "זכר" בעל שתי דמויות זכריות מכל צד, "נקבה" בעלת שתי דמויות נקביות מכל צד, ו"אנדרוגינוס" בעל צד זכרי וצד נקבי. כשבני האדם ביקשו למרוד באלים חצו אותם הללו לשני חצאים. מאז ועד היום, צאצאי האנדרוגינוסים אוהבים את בן המין השני (בלשוננו, הינם הטרוסקסואלים), צאצאי הזכרים אוהבים גברים (הינם הומוסקסואלים), וצאצאיות הנקבות אוהבות נשים (הינן לסביות). לשאלה מדוע אנשים הנמשכים לבני המין השני רבים לאין ערוך מאלה הנמשכים לבני מינם המיתוס אינו מתייחס. על כל פנים, עולה ממנו שהמשיכה המינית היא תכונה מולדת, מוחלטת ובלתי ניתנת לשינוי.[20]

אך למרות עתיקותו, במשך מרבית שנות ההיסטוריה, במערב ומחוצה לו, רעיון הזהות המינית המולדת לא התקבל, ובמקומו דיברו רק על פעילות מינית, תוך הבחנה בין זו המותרת לזו האסורה. כניסתו של מושג הזהות המינית לזירה היא מאוחרת ביותר. את ניצניה ניתן לאתר באמצע המאה התשע־עשרה, עם כניסת המלים "הומוסקסואל" ו"הטרוסקסואל" כשמות־עצם (המקבעים את הזהות האישית לפי הנטייה); אך את מקומה המרכזי היא קיבלה רק כמאה שנה מאוחר יותר, עם הופעת "פוליטיקת הזהויות" בארצות הברית – קרי, המאבקים השונים שצברו כוח לשינוי חברתי על בסיס זהות קבוצתית, כמו זו של השחורים או הנשים. לפני המאה העשרים לא התייחסו לאנשים המקיימים אקטים מיניים הומוסקסואלים, ואפילו לא לכאלה המתאווים לכך תדיר, כבעלי 'זהות' כזו, ועצם הרעיון שישנה 'זהות מינית' קיימת מראש היה נחשב זר. היו רגשות שהיינו יכולים לבחור אם לקבל או לדחות, והיו מעשים שהיינו יכולים לבחור אם לעשותם או להימנע מהם; אך לא רגשות, לא נטיות ולא מעשים נחשבו לזהות, שאימוצה הינו גילוי עצמיותנו ודחייתה הינה דיכויה.

הסיבה שאני מעלה כל זאת היא רצוני לתהות בקול רם: האם יש כזה דבר זהות מינית קבועה מראש? מי אמר שזה עובד כך? שימו לב: איני מקשה על כך שיש זהות מינית בכלל; אם אנשים מרגישים שנטייתם המינית היא חלק מזהותם, או מזדהים לפיה, אזי זו עובדה. אני גם לא מקשה לגבי זהות הומוסקסואלית דווקא, אלא לגבי כל הזהויות המיניות, כולל זו ההטרוסקסואלית. שאלתי היא: האם זהות מינית כלשהי הינה קבועה מראש ורק מגלים אותה, או שהיא דבר דינמי יותר שאנו יכולים להיות גם שותפים בעיצובו?

ההבחנה בין זהות מינית לבין נטייה מינית יכולה לסייע לנו. הן משיכה גופנית לאדם מסוים, הן נטייה נפשית כללית להמשך למין מסוים, הינן במידה רבה עובדות נפשיות נתונות. הן בהחלט עשויות להשתנות, אך זהו דבר הקורה מעצמו, פרי תהליכים שעברנו, לא תוצר ישיר של החלטה. במובן זה, אנשים המדווחים שהם נמשכים דווקא לבני מין מסוים ולא לאחר פשוט מתארים מה שהם מרגישים. אך הטענה בדבר קיומה של זהות מינית הולכת צעד נוסף. היא אומרת שהמשיכה והנטייה כה מוטבעות בתוכנו וכה מרכזיות לאישיותנו, שהן בהכרח חלק מהזהות שלנו, מ'מי' או 'מה' שאנחנו. כאן הסיפור נהיה מורכב יותר. גם אם משיכה ונטייה מיניות הן נתון נפשי בלתי־בחירי, קיימת השאלה אם מזדהים איתן או לא. אדם יכול לזהות בתוכו נטיות רבות – מאהבה/רתיעה כלפי אנשים מסוימים ועד לאהבה/רתיעה כלפי מנגינות, מקומות או מאכלים – אך לא בהכרח להזדהות עמן. הוא יכול להכיר בקיומן בתוכו אך לבחור להתעלות מעליהן, או לפחות להבדיל את עצמו מהן כך שהן לא תנהלנה אותו. למעשה, כל ניסיון שלנו לשפר את עצמנו מבחינה נפשית ומוסרית, מה שנקרא במסורתנו "תיקון המידות", מבוסס על הרעיון שאיננו חייבים להזדהות עם נטיותינו אלא אנו יכולים לבחור עם אילו נטיות להזדהות ועם אילו לא. לעתים הנטיות, ואף רגשי המשיכה והדחייה שלנו, עשויים להשתנות בעקיפין בעקבות כך.

קחו למשל – ואני יודע שהדוגמה עשויה לצרום, אך איני בא להשוות, רק להציג דוגמה מתחום אחר – אהבה למאכלי בשר. אדם יכול להיות בעל אהבה כה גדולה לבשר, למשל לפקוד מסעדות בשריות על דרך קבע, עד שהוא ממש יזהה את עצמו כ"אוהב בשר

מושבע". הדבר אפילו יכול להיות חלק מהמקצוע שלו. כידוע לכולנו, אדם כזה עשוי להשתנות, ולא רק כתוצאה מתהליך פנימי חד־סטרי של נביעת זהות אותנטית יותר מתוכו. הוא עשוי להיחשף להרצאות וספרים של טבעונים על אודות היחס לבעלי חיים או על מעלות הדיאטה הטבעונית, להרהר בנושא ולשוחח עליו עם מכריו, וכך לאט לאט לגבש השקפה אחרת לגבי אכילת בשר – אידיאולוגיה כללית שלפיה לא נכון לאכול בשר, או פשוט העדפה אישית להימנע מכך. הוא עשוי להפחית את כמות הבשר שהוא אוכל ואף לחדול לגמרי מאכילתו, וגם הרגש המתעורר בו כלפי בשר עשוי להשתנות עד שימצא שהוא פחות מתאווה אליו. השקפתו הטבעונית החדשה עשויה להיות כה חזקה שהיא ממש תהפוך להיות חלק מהזהות שלו, תשמש להגדרתו העצמית ותהווה מוקד מרכזי לפעילות שלו.

אם הדוגמה הזו נשמעת לכם רדודה מדי, ניקח צמד דוגמאות מתחום שהוא יותר ברומו של עולם: חזרה בתשובה, ולהבדיל עזיבת הדת. בניגוד לדעה הפופולרית, איש לא חזר בתשובה משום שיום בהיר אחד פגע בו ברק, או עזב את דתו כי יום אחד עבר עבירה וברק לא פגע בו. בשני המקרים מדובר בתהליכים הדרגתיים ומורכבים, שבהם אדם נפגש עם מעגלים חברתיים אחרים, מגיע לתובנות חדשות, רואה דברים באור שונה מכפי שהיה רגיל ואף מתחיל להרגיש הרגשות חדשות. בחלק המקרים החוויה היא של גילוי 'האני האמיתי', אך במקרים רבים אחרים זוהי פשוט חוויה של השתכנעות והשתנות, של התנפצות אמיתות ישנות והתגבשות אמִתות חדשות שהאדם מרגיש כי הן שלמות או גבוהות יותר. וללא ספק בשני המקרים מדובר בשינוי זהות דרמטי: מזהות "חילונית" ל"דתית" ולהפך.

אם נחזור לנושא הזהות המינית, ישנן ראיות למכביר שמדובר בדבר דינמי בהרבה מכפי שמציג זאת השיח הלהט"בי הפופולרי, דבר שלא רק מושפע מגורמים רבים אלא גם נתון לשינוי מתוך בחירה. הדוגמה הראשונה העולה לראש היא של אנשים ששהו זמן ממושך במחיצת בני מינם בלבד, כמו למשל נזירים או אסירים, ועברו ממצב שבו אחזו בזהות הטרוסקסואלית מובהקת למצב שבו היו מסוגלים ואף מעוניינים לקיים יחסים עם בני מינם. רבים מאנשים אלו לא היו מסוגלים להאמין על עצמם שזה יקרה להם, ואם היו מספרים להם שזה חלק מעתידם לא היו מאמינים. מסיפורים אלה עולה כי מה שאנו מכנים זהות מינית יכול בהחלט להיות, לפחות במקרים מסוימים, פונקציה של גורמים רבים כגון מוסכמה חברתית, פתיחות נפשית, ואפילו פשוט זמינות של יחסים, לאו דווקא דבר מוצק וקבוע מראש.

ישנן גם ראיות לתנועה בכיוון השני. התקשורת היום מתמקדת רק בסיפורי "יציאה מהארון" ובחירה באורח חיים הומוסקסואלי, נגד המוסכמות השמרניות של החברה. אך יש סיפורים למכביר שהתקשורת אינה מרבה לעסוק בהם – או בשל העדפה לנרטיב הלהט"בי, או מפני שאינם סיפורי שחייה נגד הזרם השמרני (אם כי הם בהחלט דורשים מידה של אומץ וגבורה) – והם של אנשים ששינו את אורח חייהם מהומוסקסואלי להטרוסקסואלי, ללא דיכוי עצמי, לא מן השפה ולחוץ ובאופן שהצליח לאורך זמן. בחלק מהמקרים הדבר נעשה כחלק מתהליך של התחזקות דתית, אך במקרים רבים לא. אני באופן אישי מכיר אדם לא־דתי שהחשיב את עצמו הומוסקסואל מוחלט במשך עשרים שנה, ואז הפך מבחירה, בהדרגה, להטרוסקסואל כדי להקים משפחה מסורתית של אבא, אימא וילדים משותפים, משום שהשתכנע שזה הדבר הנכון, לפחות בשבילו. נכון לעכשיו

המעבר מעמדת האחור-באחור לעמדת הפנים-בפנים הפך בכתבי הקבלה והחסידות למודל היסודי ביותר ללימוד עבודת הזוגיות. אין מדובר תמיד בתהליך טבעי, פשוט וזורם, אלא לעתים במסע מאמץ, הכרוך ביישוב בין צדדים שונים בנפש ובגיבוש זהות מאוזנת מתוכם

הוא נשוי בהצלחה מזה תריסר שנים ומגדל שני ילדים. אדם זה שינה את זהותו, נטייתו ומשיכתו המיניות מכיוון שהחל להזדהות עם אורח חיים אחר.

לסיפורים משני הסוגים הנ"ל הצטרפו בשנים האחרונות נתונים חדשים, שלמרבה העניין הינם תוצר ישיר של חלחול השיח הלהט"בי לתרבות הכללית. מסקר שנעשה באנגליה בשנת 2015 עולה כי בקרב בני 18 עד 24 פחות מ־50% מגדירים עצמם כהטרוסקסואלים באופן מובהק, אלא ממקמים עצמם היכן שהוא במדרג בין שני הקצוות.[21] אותו מחקר מראה שנתונים אלה שונים מאד מאלו של הדור המבוגר יותר. מה קרה כאן? אם אכן זהות מינית היא נתון מולד, כיצד חל בדור האחרון שינוי כה דרמטי בהתפלגות הזהויות המיניות? אין ספק שחלחולו של השיח הלהט"בי הוא שהשפיע על תפיסת הזהות המינית של הדור הצעיר. ככל שהרעיון בדבר שוויון כל הנטיות המיניות מונחל לחברה – ועל אחת כמה וכמה אם הילת "שחרור" או "אומץ" נקשרת ליוצאים מהארון למיניהם – כך בני הדור הצעיר מגבשים לעצמם זהות מינית מורכבת יותר הנעה לתוך הספקטרום הביסקסואלי.

איך זה קורה, אם זהות מינית היא דבר שרק מגלים, לא יוצרים? פשוט מאד: לתוך תהליך גילוי הזהות מתגנב מבלי משים גם תהליך של עיצוב אקטיבי שלה. התכונות המולדות שלנו הן לא רק עובדה מוגמרת, אלא גם חומר גלם המתעצב לפי התהליכים העוברים עלינו (ואלה שאנו מעבירים את עצמנו דרכם) במהלך התבגרותנו. ככל שאדם שואל את עצמו מגיל מוקדם יותר "שמא אני הומוסקסואל, הטרוסקסואל או ביסקסואל?", כך שאלה זו גופה תשפיע יותר על תהליך התבגרותו ועל התשובות שהוא יגיע אליהן. על אחת כמה וכמה כאשר השאלה כרוכה בניסיון לדמיין את עצמו עם בני מינו: בכוחו של הדמיון למוסס מחיצות של דחייה מבני מיננו, לפתח ניצנים של יכולת משיכה אליהם (הקיימים במידה זו או אחרת אצל כולנו), ובאופן כללי לגדל סוג של סקרנות וחשק להתנסות במגוון חוויות מיניות. לפנינו מקרה מרתק שבו עצם הצלחתו של השיח הלהט"בי מחולל שינוי המפריך אחת מהנחות היסוד שלו.

זהות מינית הינה דינמית הרבה יותר מכפי שמקובל לחשוב, ומושפעת הרבה יותר מגורמים כהשקפת העולם, ערכים ובחירה. אך לא כך הדברים נתפסים בתרבות הנשלטת בידי השיח הלהט"בי. זו ממשיכה לספר לעצמה שזהות מינית היא פשוט עובדה קיימת: יש אנשים כאלה ויש אנשים כאלה, על כל אחד מאתנו פשוט לגלות מי הוא ואז להיות מי שהוא, וכל אפשרות אחרת פירושה לעשות שקר בנפשנו. כתוצאה מכך, גיבוש הזהות המינית עדיין מושפע כבעבר ממרכיבים שונים, כולל בחירות שאנו עושים; זה פשוט קורה באופן לא מודע. אך אם דבר קורה ממילא, עדיף שיקרה באופן מודע, בחירי וביקורתי: שנכיר מראש בכוחנו להשפיע על התגבשות זהותנו, ונשאל את עצמנו לאן אנו רוצים לפתחה.

רעיונות אלה חשובים, כי בעידן שבו מתירנות מינית קיצונית דנה את בני הנוער, בגילים מוקדמים יותר ויותר, לשנים של נוודות מינית, עם צלקות ונזקים גדולים, משימתנו צריכה להיות צמצום מרחב ההתנסויות שהם מוטלים אליו, לא הרחבתו. השיח הלהט"בי עושה בדיוק ההפך: לרשימת החוויות שהם מרגישים כי הם חייבים לסמן עליהן 'וי' הוא מוסיף התנסות מינית עם בני אותו המין. אדם מתבגר פוגש בתוכו קשת רחבה של נטיות וצדדים בנפש. זה תהליך טבעי ובריא של הכרת עצמנו, אך שיח הזהות מעלה אותו על פסים לא נכונים לגיבוש האישיות. המתבגר מתרגל לחוות את עצמו אך ורק כצופה סביל

של נפשו, וכלל לא כמשתתף פעיל בעיצובה; אך ורק כאדם שצריך להתנסות כדי לגלות, וכלל לא כאדם שיכול לבחור כדי להיות. הוא שואל עצמו רק "מי אני", ולא "מה אני רוצה להיות". זו שאלה שצריך להחזיר ללקסיקון שלו.

איני בא לטעון שכל אדם בכל מצב יכול לבחור את נטייתו או זהותו המינית. ידע אדם בנפשו למה הוא מסוגל או לא, ועל כל השאר להימנע מלשפוט אותו. אני בטוח שלרבים הדבר יהיה קשה מאוד, ומוכן לקבל שאנשים מסוימים במצבים מסוימים לא יהיו מסוגלים לכך כלל. אני גם לא בא להגן על כל "טיפולי ההמרה" הקיימים היום; אני יודע בוודאות שלפחות חלקם אינם טובים ואף עלולים להסב נזק למטופל. אך אני כן בא לערער על התפיסה שהונחלה ברבים, שלפיה איש אינו יכול, בשום מקרה, להשפיע בדרך כלשהי על נטייתו או זהותו. תפיסה זו חוטאת למידה הרבה שבה נפשנו צומחת ומשתנה, וחשוב מכך, נתונה לפיתוח ולניתוב בידי מחשבה, עבודה פנימית ובחירה. אין זה דבר שניתן לכפות על האדם, וגם אדם הבוחר לעשות זאת בעצמו ישכיל לעשות זאת מתוך הכרה בנטיותיו הטבעיות כנתוני הפתיחה שלו, לא בהתכחשות כוחנית להן. אבל כך או כך, את משקלה של הבחירה יש להשיב למקומה ככוח מרכזי בעיצוב זהותנו.

ה

הזכרנו בפרק הקודם את מיתוס האנדרוגינוס כפי שהוא מובא בחיבור "המשתה" לאפלטון. אם מיתוס הזהות המינית המולדת מושרש בתרבות יוון העתיקה, יהיה זה מעניין לבחון אם תימצא לו חלופה בציוויליזציה הגדולה המתחרה שלה: היהדות. דבר זה עשוי להיות בעל ערך לכולנו, יהודים ושאינם, שומרי מצוות ושאינם. בפרט, הוא נושא חשיבות מיוחדת לכל היהודים המגדירים עצמם כדתיים והומוסקסואלים גם יחד, המבקשים ליישב בין שני המרכיבים הללו בגיבוש זהותם.

והנה, בין מדרשי חז"ל אנו אכן מוצאים גרסה חלופית למיתוס חציית האדם הקדמון לשניים, שונה מזו היוונית. כדרכם של חז"ל, גרסתם תמציתית הרבה יותר, אך ניתן להבחין מיד לפחות בשני[22] הבדלים בולטים השוררים בין הגרסאות. ההבדל הראשון הניכר לעין הוא זה: לפי חז"ל בבריאת העולם נברא רק האדם האנדרוגני ("דו־פרצופין" בלשונם), עם דמות זכר מצד אחד ודמות נקבה מצד שני, לא שתי הישויות שתיאר אריסטופנס כבעלות אותו מין בשני צדדיהן. מדרש זה מושתת על הפסוק הנודע "זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָאָם ... וַיִּקְרָא אֶת שְׁמָם אָדָם " (בראשית ה', ב), שממנו משתמע שאדם הראשון כלל גם את האיש וגם את האשה.

מדוע אצל חז"ל לא מופיע הרעיון של יצורים חד־מיניים, שהיה יכול להסביר את תופעת המשיכה ההומוסקסואלית? אין הוא נובע מכך שחז"ל לא ידעו על נטיות כאלה: התורה אוסרת על משכב זכר,[23] והם עצמם הוסיפו את איסור המגע המיני בין נשים;[24] אם דבר־מה נאסר, הרי שיש אנשים המתאווים אליו. הסבר פשוט ולכאורה מספק יהיה שחז"ל לא רצו לעודד את הנטייה החד־מינית: אם היא מולדת, משמע שאין לנסות לשנותה (כפי שאכן עולה בבירור מנאומו של אריסטופנס), ודבר זה סותר את ציוויי התורה. אך דומה שיש כאן משהו עמוק יותר. השוואת המדרש החז"לי למיתוס היווני חושפת כי מסתתרת כאן אמירה, והיא שאין זהות מינית מולדת, רק זהות גופנית. במלים אחרות, שנטייה אינה

זהות. לפי חז"ל, יהיו אשר יהיו נטיותינו, העובדה שדווקא זכר ונקבה הם הפרים ורבים, ושאנו שוכנים בגוף שהוא או זכרי או נקבי, משמעה שמי שמשלים אותנו לכדי "אדם" הוא בן המין השני.

שתי סוגיות עומדות כאן על הפרק בין שתי האסכולות: סוגיית הבחירה החופשית וסוגיית יחסי הגוף והנפש. אצל אריסטופנס הזהות המינית הנפשית היא דטרמיניסטית בדיוק כמו זו הגופנית (אנו נולדים עם זהות הטרוסקסואלית, הומוסקסואלית או לסבית), והיא איננה קשורה כלל לשאלת המין הגופני (כל גבר וכל אשה עשויים להיות בעלי כל אחת מהזהויות). במלים אחרות, יש כאן מצד אחד הפרדה חדה בין הגוף לבין הנפש, ומצד שני התייחסות לנפש כקבועה ומוחלטת בדיוק כמו הגוף. אצל חז"ל, לעומת זאת, רק הזהות הגופנית היא דטרמיניסטית (אנו נולדים זכר או נקבה), והיא מאותתת על הכיוון שאליו יש להטות את הזהות הפנימית (אנו נקראים להתאים את נפשנו לצו גופנו). במילים אחרות, אצל חז"ל הגוף מעיד על ייעוד הנפש, והנפש חופשית להגשים ייעוד זה או לכפור בו.

העובדה שסוגיית הבחירה ניצבת כאן במרכז מומחשת בידי ההבדל הבולט השני בין שתי גרסאות הסיפור. בגרסה היוונית, לאחר שניסרו האלים את בני האדם בגבם הם סובבו את ראשיהם ואת אברי המין שלהם לאחוריהם, כך שכעת פונים האיברים לצד שהופרדו בו. במילים אחרות, בטננו, לפי מיתוס זה, היא מה שהיה בעבר גבנו, וכאשר אנו מתאווים להתייחד פנים בפנים אנו מנסים בעצם לשחזר את החיבור שנבראנו עמו, שהתקיים בצד האחורי. לא כך לפי כל מפרשי הגרסה היהודית. במסורת היהודית, שום איבר מגופנו לא הופנה לאחוריו בעקבות הנסירה. נותרנו כמות שאנו, וכעת אנו בעצמנו צריכים לבחור להסתובב זה אל זו על מנת להיפגש מחדש, הפעם פנים בפנים. איננו רק מתאווים לשחזר אחדות טבעית, אלא אמורים ליצור אחדות חדשה, מסדר גבוה יותר מזו הקודמת – מפגש בחירי של פנים אל פנים.[25]

ההבדל בין שחזור הזיווג דרך הגב לבין יצירת זיווג חדש דרך הפנים עמוק ביותר. הרבה יותר משאר הגוף, ובוודאי יותר מהגב חסר האופי, משקפות פני האדם את פנימיותו ואת אישיותו. הדבר אף מורגש בזיקה בין המלה פָּנִים למלה אָחוֹר ובין המלה אָחוֹר למלה אַחֵר: בעוד הפנים מגלות את פנימיותנו, מאחור אנו כאדם אחר וזר. הסאבטקסט הפסיכולוגי של מיתוס אריסטופנס, שלפיו הזיווג פנים בפנים הוא בעצם שיבה לחיבור הטבעי של "אחור באחור", הוא שיחסים זוגיים מבוססים על תאווה מנוכרת (אחור), לא על ראייה אמתית של הזולת ובחירה בו (הפנים). לפי אריסטופנס, כשאנו מתייחדים פנים בפנים אנו בעצם שבים לאחור, למצב הטבעי שלנו. מדרש חז"ל לעומת זאת, שבו בני הזוג צריכים להפנות פניהם זה לזו, קורא לעבודה של העתקת המוקד ממישור הדחף החיצוני למישור היחס הפנימי. הוא מתווה דרמה של צמיחה והתפתחות שבה אנו מתקדמים מחיבור אוטומטי וטבעי המאופיין בניכור הדדי, לזיווג אוטונומי ובחירי המאופיין בהכרה הדדית.

כאשר אין מבחינים בין האחור לפנים – בין הטבע לבחירה, בין המצוי לרצוי – אין פלא שרואים זיווגים חד־מיניים כשקולים לזיווגים של זכר ונקבה. אריסטופנס מתאר תאווה, לא מַתווה בחירה. המיתוס שלו הוא פשוט שיקוף של חווית המשיכה המינית; ומכיוון שיש במציאות גברים הנמשכים לגברים ונשים הנמשכות לנשים, המיתוס שלו כולל ישויות הומוסקסואליות ולסביות. בראש מעייני חז"ל, לעומת זאת, לא נמצא תיאור הטבע אלא תיקונו. קריאתם להפנות את הפנים זה לזו היא הקריאה לצאת לעבודה של

בניית זוגיות בין איש ואשה, הכרוכה תמיד בעידון והתמרה של הנטיות הטבעיות – כולל נטיות מיניות הפוכות שהיהדות כאמור מכירה בהן. בעוד המיתוס היווני מבטא התמסרות לנטיות הטבעיות, המדרש החז"לי קורא לעבודה עמן עד למצב שהן משלימות את גופן ואת ייעודו.[26]

התרבות המערבית היום הולכת בדרכו של אריסטופנס. הדבר מתבטא הן בהמעטה במשקלו ומשמעותו של הגוף, המתבטאת ברעיון שזהות מינית ומגדרית, וכן מערכות יחסים זוגיות, אינן קשורות כלל למין הגופני המולד; הן בהמעטה בערך הבחירה, המתבטאת במגמה להתמסר לנטיות הטבעיות ללא צל המחשבה להתעלות מעליהן או לעבוד אתן (שימו לב, שאלו הן בדיוק שתי מוסכמות היסוד של השיח הלהט"בי שעליהן בחרנו להקשות כאן). הציוויליזציה היהודית מציעה סיפור חלופי, המאפשר לנו לשקם את מעמדם של שני מרכיבים מרכזיים אלה בהוויה האנושית.

נורמליזציה של יחסים חד-מיניים במרחב הציבורי פירושה ביטולה, בתודעת הדורות הבאים, של הזיקה העמוקה בין השלמה מינית לבין בגרות נפשית, הולדה והורות. פירושה הצגת הנטייה המינית כמהותית לזהותנו במידה כה רבה, שאיננו יכולים בשום אופן להתעלות מעליה או לעבוד איתה לפי רצוננו

1

התנועה הלהט"בית באה לעולם כדי להיאבק בגילויי אלימות ואפליה כלפי מיעוט המנהל אורח חיים שונה, ולדאוג לזכויותיהם הבסיסיות. מדובר בצורך ממשי: אנשים המזוהים כלהט"בים נפגעים ונרצחים ברחבי העולם מדי יום ביומו; אנשים המנהלים משק בית משותף לכל דבר משוללים זכויות בסיסיות הקשורות בכך. המטרות הללו טובות וראויות, כי הן מבקשות שהחברה תתנער מיחס בלתי אנושי כלפי החורגים מדרך המלך שלה.

אך היכן־שהוא בדרך אירעה היסחפות. החברה המערבית המודרנית, שחרתה על דגלה את ערך חירות הפרט, לא רק אימצה בחום את ערכי התנועה הלהט"בית, אלא במידה רבה הפכה אותם לספינת הדגל של הליברליזם – המבחן הראשי לערכי הסובלנות והפתיחות, המבדיל בין הנאורים והחשוכים. היא לא רק פעלה לטובת מענק זכויות ללהט"בים ומאבק באלימות נגדם, אלא בחרה לשכתב לגמרי את כל מושגי הזוגיות, הנישואין, המשפחה ואפילו הטבע הביולוגי האנושי, כל זה כדי לצייר את היחסים ההומוסקסואליים כשקולים לחלוטין לאלו ההטרוסקסואליים. כדי ליצור לגליזציה היא פעלה ליצירת נורמליזציה, וזאת דרך ביטול מושג הנורמליות עצמו.

כאשר מוסדות האקדמיה והתקשורת, הפסיכיאטריה והמשפט, התרבות והחינוך, מאמצים כולם כמעט פה אחד מוסכמות של שיח שהוא א) חדש מאוד ו־ב) מכריע באופן חד־צדדי בסוגיות מסובכות מאוד, ועקב כך דור שלם מאמץ מוסכמות אלו ומתחיל לחשוב לפיהן באופן בלתי בקורתי, עלינו כחברה לעצור ולבחון מה קורה כאן. עלינו לבדוק לא רק מה אנו מרוויחים משינויים דרמטיים אלו, אלא גם מה אנו מפסידים.

ואנו מפסידים. במבט ראשון נראה כי איש אינו ניזוק מהרחבת מושגי הזוגיות אל מעבר למשפחה הקלאסית. נואם להט"בי רהוט אחד מארצות הברית, בהרצאה שעסקה בבקשה להכרה בנישואים חד־מיניים, התלוצץ: "זה לא כאילו יש מספר מוגבל של רישיונות נישואין, ויש סכנה שההומואים יגמרו לכם אותם". אכן, אנשי התנועה הלהט"בית מגיבים בהשתוממות גמורה, לעתים מיתממת אך פעמים רבות תמימה באמת, כלפי הביקורת שהם סופגים ממתנגדיהם. מה בסך הכול ביקשנו? הם שואלים. כל שאנו רוצים הוא לחיות את חיינו כמוכם, לא לקחת מכם דבר.

אך האמת היא, שכאשר השקפת העולם של השיח הלהט"בי הופכת לשליטה, דבר ממשי מאוד אכן ניטל מהחברה הכללית. נורמליזציה של יחסים חד־מיניים במרחב הציבורי פירושה ביטולה, בתודעת הדורות הבאים, של הזיקה העמוקה בין השלמה מינית לבין בגרות נפשית, הולדה והורות. פירושה הצגת הנטייה המינית, והמישור המיני בכלל, כמהותיים לזהותנו במידה כה רבה, שאיננו יכולים בשום אופן להתעלות מעליהם או לעבוד אתם לפי רצוננו. פירושה הצגת הזוגיות והפריון כשני דברים מנותקים לגמרי, ומתוך כך עידוד אנשים להיכנס למערכות יחסים נטולות אופק של הקמת משפחה נורמלית, או לחילופין להקים משפחה שבה גוזלים מהילד אחד מהוריו עוד לפני שנולד. פירושה להשלות את עצמנו שאין טבע ואין ביולוגיה, רק בחירות אנושיות, וכל הבחירות שוות ערך כי את כולן עשו בני אדם שווי ערך. פעמים רבות רגשות הרתיעה וההתנגדות המתעוררים כלפי התופעות הלהט"ביות, המסומנים מיד כ"הומופוביה", אינם אלא גילויי הכאב והבהלה על שחיקה הדרגתית זו של הזיקה לפשוט ולטבעי.

עלינו למצוא פתרון לבעיית העבר – הרדיפה והאפליה של אנשים בעלי נטיות להט"ביות – מבלי ליצור בעיות חדשות בהווה ונזק לעתיד, בכך שנערער את כל מושגי הזוגיות, הנישואין והמשפחה שלנו. כך, למשל, חשוב לאפשר לכל זוג או קבוצת אנשים לקיים משק בית משותף וליהנות מהטבות הכרוכות בכך, כולל בתחומים אנושיים ורגישים כמו הזכות לבקר או לייצג זה את זה במצב אשפוז. אך תהיה זו טעות גדולה להכיר בשותפויות כאלו תחת הכותרות "נישואים" או "ברית זוגיות", ולאמץ את השיח שלפיו כל סוגי מערכות היחסים שקולים וקבילים. בעשותנו כן אנו מביאים לידי פשיטת רגל של המושגים האלו, ולניתוק הן מעובדות החיים הפשוטות, הן מעולם הרעיונות העמוק הקשור בזיווג ופריון.

טוב יעשו אנשי התנועה הלהט"בית הכנים עם עצמם אם יודו בכך, ראשית לעצמם ושנית כלפי החברה, כפי שעשו המעצבים דולצ'ה וגבאנה לפני שהתקפלו בפני הלחץ החברתי (גם אם בחירת המילים שלהם לקתה בחוסר רגישות)[27] ואחרים כמותם, כן ירבו.[28] אנשים בעלי נטיות הומוסקסואליות יכולים להכיר בנטייתם האישית, וכן להיאבק נגד אפליה כלפיהם, בלי לדרוש מהחברה כולה להגדיר מחדש את כל מושגי היסוד שלה בנושאי זוגיות ומשפחה.

* * *

כמה מהקטעים שכתבתי לעיל לא היו לי קלים לכתיבה. אנשים רבים מאוד, כולל מכרים קרובים שלי, מנהלים מערכות יחסים חד־מיניות רציניות וארוכות־טווח בהשקעה והקרבה רבה, ואף מגדלים ילדים יחדיו. באמירותיי יש הבעת עמדה שיפוטית שאני מניח שלא תהיה נעימה לאוזנם. אך עם זאת אני מרגיש שהדברים צריכים להיאמר. כפי שלא הייתי רוצה שכל בחירותיי יתקלו רק בחיוכים מנומסים, אלא שחבריי יפגישו אותי עם דברי הביקורת שלהם עליי, כך אני מרגיש מחויב לומר דברי אמת. לכך מצטרפת העובדה שהנושא כבר מזמן אינו נוגע רק לאנשים בעלי נטיות חד־מיניות מובהקות. איני יודע אם הייתי נכנס למחוזות אלו אלמלא הם נכנסו אליי – קרי, הפכו להיות סוגיות של המרחב הציבורי, שהתרבות כולה עסוקה בהם.

מוסכמות השיח הלהט"בי התקבלו לגמרי בשיח הציבורי הישראלי. במצב זה, לא מן הנמנע שנמצא עצמנו בתוך שנים ספורות צועדים בעקבות ארצות הברית ומגדירים מחדש את רעיון הנישואין כמנותק מהשלמה מינית, מפריון טבעי ומהורות משותפת. אפשר היה לצפות שהחברה הדתית בארץ תמצא דרך מאוזנת לעמוד מול ערכים זרים אלה ולהציב להם אלטרנטיבה רצינית; תחת זאת אנו עדים לפיצול מצער בציבור הדתי, בין אלה הנופלים שדודים לרגלי מערכת המוסכמות הלהט"ביות, ורק מתווכחים באיזו מידה לקבל את מי שחי לפיה, לבין אלו העומדים בפרץ אך לדאבון הלב עושים זאת בדרך מחוספסת, שלא לומר גסת־רוח, מתוך קוצר הבנה לנפש האדם ושכחה שמדובר כאן באנשים ממשיים ורגישים. כפי שניסיתי להראות מעט בפרק הקודם, מקורות היהדות מציעים אפיקי חשיבה ייחודיים שבהשראתם ניתן לגבש תגובה מאוזנת יותר, שמצד אחד קשובה להלכי הנפש הפועלים כאן אך מצד שני אינה מקבעת אותם אלא מציעה דרך לנתבם בה.[29]

המוטו של התנועה הלהט"בית הוא קבלת השונה. זה ערך חשוב, אך עלינו ללכת איתו עד הסוף: לעמוד על כך שהשונות המינית היא חלק מהותי ובלתי נפרד מזוגיות שלמה. למי שמתקשה לממש זוגיות כזו עלינו לעזור ככל יכולתנו. למי שאינו מצליח בכך או אינו מעוניין בעזרה עלינו להניח לנהל את חייו, ולדאוג שיוכל לעשות זאת באופן מכובד ואנושי. אך מהסחרחרה המנסה לחולל את העולם מחדש סביב הנטייה המינית עלינו לרדת. כך יוכלו ילדינו לגדול לתוך עולם מפוכח ומאוזן, הקשוב לא רק למצוקות הפרט אלא גם לסדר העמוק המונח בתשתית חיי האדם בכלל.

הערות

1. בשנים האחרונות הרחיבו רבים את המונח ל-LGBTQ (בעברית להטב"ק), כאשר ה-Q שנוספה מתייחסת או ל-queer ("משונה", במקור מלת גנאי ל'הומוסקסואל', שאומצה ככינוי כללי לכל המנעד של אנשים שאינם הטרוסקסואלים או אינם מזדהים עם מינם), או לחילופין ל-questioning ("שואל", כלומר לא מוחלט לגבי זהותו המינית או המגדרית). חוגים קטנים יותר צירפו אותיות נוספות שנועדו לייצג גוונים נוספים של זהות.

2. פסק דין *Obergefell v. Hodges*.

3. "U.S. Directs Public Schools to Allow Transgender Access to Restrooms", *New York Times*, 13 May 2016 (http://goo.gl/cZZ11s). החזור המקורי שנשלח לבתי הספר ניתן להורדה כאן: https://www.justice.gov/opa/file/850986/download.

4. "Resolution on Gender and Sexual Orientation, Diversity in Children and Adolescents in Schools" (הוצאת ארגון הפסיכולוגים האמריקנים (American Psychologist Association), אוגוסט 2014, גרסה מתוקנת פברואר 2015 (http://go.gl/4UX8OE); "Gender Non-Conforming and Transgender Children", האקדמיה האמריקנית לרפואת ילדים (American Academy of Pediatrics), נובמבר 2015 (https://goo.gl/VFv8V3).

5. במדינת וושינגטון בארה"ב למשל תוכנית לימוד כזו תשולב החל משנת הלימודים 2017/18 (ראו: http://goo.gl/QMeqbI). תוכנית דומה תיושם בחלק מהגנים באוסטרליה (http://goo.gl/s5YUj).

6. ברשימת אתר הנסיעות הגדול WOW Travel (הראשונה העולה בחיפוש גוגל), היא אף מוצבת במקום הראשון, לפני ברלין, ניו־יורק וסן־פרנסיסקו: "Most Gay Friendly Cities in the World" (http://goo.gl/KnKH5h).

7. "הקהילה ואנשים בעלי נטייה חד מינית: מסמך עמדות ברוח ההלכה", בתוך **הלכה והכלה**, שבת הגדול התשע"ו, חוברת מס' 11, בית הלל (http://goo.gl/qlLGT7).

8. "הרב שרלו להומואים הדתיים: עדיף לצאת מהארון", קובי נחשוני, Ynet **יהדות**, 21.12.2008 (http://goo.gl/5okHl).

9. "אין היתר לגזור על בני אדם חיי בדידות", הרב בני לאו, אתר **כמוך – הומואים דתיים אורתודוקסים** (https://goo.gl/4HSjs). הרב אמנם קבע שהיתר מגורים משותפים אינו מבטל את איסור המגע המיני.

10. Michael Needham, "Religious Liberty in America: The Next Chapter", *The American Interest*, vol. 11, no. 5, 4 March, 2016 (http://goo.gl/OhBKg).

11. "Domenico Dolce Apologizes for His Controversial Remarks", Vogue website, 14 August 2015 (http://goo.gl/KEZOCu).

12. "הרופא התבטא בהומופוביות – והודח", **ישראל היום**, 18.8.2015 (http://goo.gl/Ha3Cm).

13. כל זה מבלי להיכנס כלל להבדלים הרבים והמשמעותיים בין המוח

הגברי למוח הנשי. ראו את צמד ספריה של ד"ר לואן בריזנדין, **המוח הנשי** (מטר, תשס"ח 2008), **המוח הגברי** (מטר, תשע"ג 2013).

14. ישנם מקרים נדירים של מצבי "אינטרסקס" (מה שחז"ל כינו "אנדרוגינוס" ובמערב כונה "הרמפרודיט") בהם לאנשים יש מבנה כרומוזומי חריג (למשל XXY, XXYY או X בלבד) וכתוצאה נולדים עם סממנים של שני המינים. מקרים חריגים אלו אינם מעידים על גברים ונשים בעלי מבנה כרומוזומי תקין ויש לדון בהם בנפרד.

15. פעמים רבות הקצרים בתקשורת בין ה"מהותניים" ל"אנטי-מהותניים" קורים בשל אי-הבנה באשר למשמעות המושג "מהות". לאנשים רבים המושג נשמע מטאפיזי או מיסטי, ומעורר אסוציאציות לשיטות דיכוי שונות, שהשתמשו בשפה מהותנית כדי להצדיק שליטה של קבוצה אנושית אחת על אחרת. אך משמעותה המדויקת של המלה מהות רזה ופשוטה בהרבה, ואין סיבה שתשא עמה מטענים כבדי משקל אלו. המונח "מהות" מתייחס לסך התכונות העיקריות של דבר-מה, בניגוד לתכונותיו הטפלות או המקריות. כך למשל במקרה של שולחן, היותו מוגבה מהרצפה ובעל משטח שניתן להניח עליו דברים מהווות תכונות מהותיות לגביו, שהרי בלעדיהן הוא לא יהיה שולחן, אך מספר רגליו וצורת משטחו אלו תכונות מקריות, שהרי הללו משתנים משולחן לשולחן. השימוש שאני עושה כאן במונח מהות לגבי גברים ונשים הוא אותו שימוש: באשר אנו גברים או נשים, התכונות המגדירות אותנו ככאלה מהותיות לנו. מכיוון שההבדלים הגנטיים (כרומוזומי XX לעומת XY) והפיזיולוגיים (אברי רבייה, מערכת הורמונלית וכו') הם העושים אותנו לגברים ונשים, הרי שהם הבדלים מהותיים בין גברים ונשים. השאלה היא רק באיזו מידה הם מקרינים על המרקם הכולל שלנו ועל נפשנו. במידה שהם עושים זאת – וטענתי כאן היא שזו מידה משמעותית שאין להתעלם ממנה – התכונות המסתעפות מהם מהותיות לנו כגברים ונשים אף הן.

16. אף ההלכה מתירה יחסי אישות שאינם יכולים להוביל להפריה, כמו בזמן ההריון או אחר הבלות, ומעניקה להם מקום מקודש.

17. בהמשך להערה הקודמת, לפי תורת הקבלה, יחסים המתקיימים בקדושה ובטהרה הם תמיד פוריים, אם לא מבחינה גשמית כי אז מבחינה רוחנית: בני הזוג מתדמים לבוראם, הבורא את העולם דרך 'זיווג' חלקיו הזכריים והנקביים, וכמוהו כביכול מולידים נשמות חדשות.

18. יובל טופר, "גבר טרנסג'נדר" – כלומר, אשה המזדהה כגבר ונוטלת הורמונים זכריים (במחילה מקהילת הטרנסג'נדרים, מכיוון שאיני רואה את הטיפולים הקיימים היום כמהווים שינוי מין, אני מתייחס כאן לכל אדם לפי מינו המולד; במפגש אישי אכבד אדם בכינוי הגוף שיבקש) – נכנסה להריון מבן זוגה וילדה תינוק. בראיון טלויזיוני מ-2012 הגדירה עצמה כך: "אני גבר טרנסג'נדר, שני החלקים של הזהות חשובים לי [...] זה הופך אותי לגבר עם **היסטוריה מסוימת**, עם תפיסת עולם מסוימת שאולי נובעת מזה שאני לא רק גבר אלא גם טרנסג'נדר" ("יובל טופר: הגבר הישראלי הראשון שנכנס להיריון", אתר mako, 15.2.2012, הדגשה שלי: http://gl.goo/g8aMO1). אך הנשיות של יובל אינה קיימת רק בעברה ההיסטורי, אלא גם בהווה הביולוגי שלה: כל תא בגופה מכיל כרומוזומי XX, ובאמצעות השחלות, הביציות, הרחם והנרתיק שלה התעברה והולידה תינוק. השימוש בביטוי "גבר עם היסטוריה" הוא תסמין אחד מני רבים לַהתכחשות לַביולוגי המאפיינת את השיח הלהט"בי.

19. "Facebook's 71 gender options come to UK users", The Telegraph website, 27 June 2014 (http://goo.gl/DmN0jO).

20. יש להבהיר שאף כי אפלטון שילב את נאומו של אריסטופנס בחיבורו, ודמותו של סוקרטס מקבלת אותו שם ברוח טובה, אפלטון עצמו לא נמנה עם הדעה שהובעה בו. בספרו "החוקים" (ספרים I, VIII) הוא מגדיר פעילות הומוסקסואלית כ"בלתי טבעית" וקורא לאסור אותה.

21. "1 in 2 young people say they are not 100% heterosexual", YouGov survey (https://goo.gl/U54HML).

22. בבלי ברכות סא, א.

23. ויקרא יח כ"ב; כ י"ג.

24. בבלי יבמות עו, א.

25. לפי הרמב"ן (על בראשית ב, יח), כל תכליתה של הנסירה היתה לאפשר לגברים ונשים לבחור מתי להיות זה עם זו: "דו פרצופים נבראו, ונעשו שיהיו בהם טבע מביא באיברי ההולדה מן הזכר לנקבה כח מוליד, או תאמר זרע [...] והיה הפרצוף השני עזר לראשון בתולדתו". כלומר, האדם הדו-פרצופי היה מסוגל לפרות ולרבות על ידי העברת זרע מצדו הזכרי לצדו הנקבי, אך היה מדובר בתהליך אוטומטי, נטול בחירה. זו הסיבה לנסירה ולהפניית הפנים: "וראה הקב"ה כי טוב שיהיה העזר עומד לנגדו, **והוא יראנו, ויפרד ממנו ויתחבר אליו כפי רצונו**" (הדגשה שלי).

26. גרסת חז"ל לסיפור האנדרוגינוס/דו-פרצופין יכולה לתרום לנושאנו אף יותר. לפי הקבלה בכל דבר ודבר קיימת "התכללות" של זכר ונקבה. אחת ההשלכות של רעיון זה היא שבכל אחד מאתנו עשוי להתקיים מצב של "דו-פרצופין", בו הצד הזכרי והנקבי שבנו מצויים במעין התכחשות הדדית. במצב זה עלינו לעשות שני דברים: ראשית לחולל בתוכנו את הנסירה והפניית הפנים, כלומר ליישב בין הצד הנקבי והזכרי שבנו; ושנית לעגן את הזיווג הזה בתוך הגוף שאנו שוכנים בו. במילים אחרות, עלינו למצוא דרך **להשכין את המורכבות הנפשית של זהותנו בתוך הפשטות הגופנית של מיננו**. תפיסה זו מפתחת הלאה את כל דרמת הבחירה שחז"ל טבעו במדרש ומעתיק אותו לנפש פנימה. הוא מראה לנו שהפניית הפנים אינה תמיד תהליך טבעי, פשוט וזורם, אלא לעתים מסע מאמץ, הכרוך ביישוב בין צדדים שונים בנפש ובגיבוש זהות מאוזנת מתוכם.

27. הם הגדירו ילדים הנולדים בהפריית מבחנה כ"סינתטיים", מעוררים בכך, במידה מסוימת של צדק, את חמתם של רבים המגדלים ילדים כאלו, הומוסקסואלים והטרוסקסואלים כאחד.

28. למשל העתונאי הבריטי מיילו יאנופולוס (Milo Yiannopoulos) המגדיר עצמו בו-זמנית כקתולי וכהומוסקסואל. למרות נטייתו מתנגד יאנופולוס לנישואים חד-מיניים ולהגדרתם כזכויות אזרח יסודיות (ראו למשל "Kids Need a Mum and a Dad", Breitbart.com, 7 May 2015 [http://goo.gl/tHjKGM]), ועומד על כך שהנטייה ההומוסקסואלית היא בעיקר תכונה נרכשת (גם אם קשה לשינוי), ושהיא מוצגת כמולדת גרידא מטעמים פוליטיים (ראו למשל את הסרטון "Homosexuality is more nurture then nature" [https://goo.gl/4QJSLe]).

29. בהקשר זה יש לציין כי המורשת היהודית בכללותה מספקת עמדת פתיחה שונה מזו של המערב בכל הנוגע ליחס לגבריות. מאז ימי חז"ל הציבה היהדות מודל גבריות שונה מזה ה'גיבורי'-מאצ'ואיסטי המקובל בעמים אחרים – מודל של גבריות מופנמת ולמדנית שיש בה ממד נשי מובהק. וכך, בעוד במערב גברים 'נשיים' זכו למילות גנאי משפילות, אלו נעדרו מן המורשת היהודית, בה צורות שונות של זהות גברית קיבלו מקום טבעי, והאפשרות של גברים לברר ולבטא את הצדדים הנשיים שבהם היתה מכילה יותר (התרבות הציונית-חילונית שקראה ל"יהדות שרירים" הרחיקה אותנו בכך במידה רבה, ובתחום זה, כמו ברבים אחרים, יש לה מה לשחזר מעברה ה'גלותי'). לקריאה נוספת בנושא זה ראו: Daniel Boyarin, *Unheroic Conduct: The Rise of Heterosexuality and the Invention of the Jewish Man*, University of California, 1997.